

*Simonné Gombos Katalin – Keserű Barna Arnold –
Gelencsér Dániel*

Szabadkereskedelem vs. környezetvédelem: zsákutca egy érdekpolarizált helyzetben – gondolatok az ISDS reformjának margójára

**Free Trade vs. Environmental Protection: A Dead
End in an Interest-polarized Position – Remarks in
Accordance with the Reform of ISDS Procedures**

A kereskedelem liberalizációjával és a világkereskedelem kibontakozásával a külföldi tőkebefektetés egyre hangsúlyosabbá válik. Ez testet ölthet többoldalú szabadkereskedelmi egyezményekben vagy az egyre inkább sokasodó kétoldalú megállapodásokban. Ezek a megállapodások rendezik a szerződő felek viszonyát, különös tekintettel a befektetésvédelem érdekében alkalmazható jogérvényesítési eszközökre és eljárásokra. A befektetésvédelmi alternatív vitarendezési fórumokkal kapcsolatban egyre több kritikai hang hallható amiatt, hogy nem veszik figyelembe a környezetvédelmi szempontokat. Az esetek jelentős részében ugyanis valamilyen környezetvédelmi előírás miatt sérülnek a külföldi befektetők érdekei, ezáltal pedig feloldhatatlan ellentét alakulhat ki a befektetésvédelem és a környezetvédelem között. A tanulmányban áttekintjük az állami kárfelelősség kérdését, ugyanis a befektetéseket

---

Simonné Gombos Katalin tanszékvezető egyetemi docens, NKE, kúriai bíró.

E-mail: simonne.gombos.katalin@uni-nke.hu

Keserű Barna Arnold egyetemi adjunktus, SZE, kúriai főtanácsadó. E-mail: keseru.barna@sze.hu

Gelencsér Dániel doktorandusz, megbízott oktató, PPKE, kúriai főtanácsadó.

E-mail: gelencser.daniel@jak.ppke.hu

korlátozó intézkedések vagy egyedi, vagy normatív állami aktussal születnek. Ezt követően pedig a befektetésvédelmi különbíróóságok igazságszolgáltatási legitimitását és a velük szemben támasztott garanciális szabályokat vizsgáljuk meg. Álláspontunk szerint nem önmagában a bírósági rendszer megléte jelent veszélyt a környezetvédelemre, hanem a befektetőkre vonatkozó környezetvédelmi előírások hiánya. Amennyiben a befektetői jogok mellé kötelezettségek is társulnak, úgy a különböző érdekek közötti egyensúlyi állapot is elérhető.

Kulcsszavak: befektetésvédelem, környezetvédelem, állami kárfelelősség, multilaterális befektetési bíróság, alternatív vitarendezés, választottbíráskodás

With the liberalization of trade and the expansion of world trade, foreign investment is becoming more important. This can take the form of multilateral free trade agreements or the continuously spreading bilateral agreements. These agreements settle the relationship among the parties, with special regard to the instruments and procedures for enforcing the protection of investments. More and more critical voices can be heard about alternative dispute resolution forums, due to the lack of environmental considerations. In the major part of the cases, the interests of foreign investors are damaged by environmental regulations, and thus an irreconcilable conflict can arise between investment protection and environmental protection. In this paper, we review the question of state liability, as the measures restricting investments are created by individual or normative state acts. After that, we analyse the judicial legitimacy of the various investment court systems and their principle rules. In our point of view, not the existence of a court system in itself means a threat to environmental protection, but the lack of environmental regulations for investors. If, in addition to the rights of the investors there would be obligations as well, it could create a sustainable equilibrium due to the balancing of competing interests.

Keywords: investment protection, environmental protection, state liability, multilateral investment court, alternative dispute resolution, arbitration

Bevezető gondolatok – aggályok a befektetési jogviták rendezésével kapcsolatban

Napjainkban a külföldi közvetlen tőkebefektetések egyre növekvő szerepet játszanak az államok és államszervezetek gazdasági megerősödésében és fejlődésében. Ezt felismerve rendelkezik úgy Az Európai Unió működéséről szóló szerződés 206. cikke, hogy „[a] vámunió létrehozásával az Unió a közös érdekeknek megfelelően hozzájárul [...] a külföldi közvetlen befektetésekre vonatkozó korlátozások fokozatos megszüntetéséhez”. Az elsődleges jogforrások szintjén is kiemelt helyen kezelt befektetésekre vonatkozó részletes szabályozás ugyanakkor – érdekes módon – nem uniós szintű jogforrásokban, hanem a tagállamok egymás és harmadik államok között megkötött kétoldalú nemzetközi szerződéseiben (*Bilateral Investment Treaty*, a továbbiakban: BIT), illetve bizonyos esetekben többoldalú

szabadkereskedelmi megállapodásokban ölt testet. Ez a bonyolult szerződéses kapcsolatrendszer a szerződő felek befektetésvédelmi viszonyrendszerének alapját adja: az államok befektetésvédelmi kapcsolatrendszere így egy spagettivel teli edényhez hasonlatos, ahol a sok-sok összekuszálódott spagettiszál az államok kétoldalú (esetenként többoldalú) együttműködését szimbolizálja (Bungenberg, 2010:132). Az említett kontraktusok – legyen szó akár két- vagy többoldalú szerződésről – rendezik a szerződő felek viszonyát, a befektetőkre nézve a nemzeti jog alanyaival egyező elbánást írnak elő a fogadó állam számára (nemzeti elbánás elve). A fogadó államok általában kötelezik magukat arra is, hogy minden egyes külföldi befektetőt ugyanolyan elbánásban részesítsenek (legnagyobb kedvezmény elve). A befektetésvédelmi megállapodások fő célja annak elérése, hogy az említett követelmények megsértése esetén a befektetők a szerződésben konstituált jogokat közvetlenül tudják érvényesíteni, ezzel hatékonyabb jogvédelmet kapjanak a fogadó államok visszaéléseivel szemben. Következésképpen egy ilyen rendszerben nincs szükség arra, hogy a sérelmet szenvedett befektető a saját tagállamához forduljon segítségért, a hosszadalmasabbnak és nehezkesebbnek tartott diplomáciai út helyett a szerződések megteremtik a közvetlen jogorvoslat lehetőségét olyan eljárásokban, ahol peres félként közvetlenül a befektetők és az államok állnak egymással szemben.¹

Az említett szerződéses felhatalmazások alapján az 1950-es évek eleje óta a külföldi befektetők és a fogadó államok közötti – befektetésekkel összefüggő – viszályokat az úgynevezett befektető–állam közötti viták rendezésére hivatott mechanizmusok (Investor-State Dispute Settlement, a továbbiakban: ISDS) igénybevételevel folytatják le és döntenek el. E mechanizmusok a befektetők számára hatékony jogvédelmi eszközként lehetőséget adnak arra, hogy a sérelmet szenvedett befektetők vagyoni elégtételt szerezzenek az adott állammal szemben, ha az olyan jogszabályokat hoz, vagy olyan intézkedéseket tesz, amelyek sértik a befektetői jogokat. Ennek alapja a szerződések fontos részét képező, a felmerülő vitás kérdések rendezésével foglalkozó passzus, amelyben a felek

¹ Ez a közvetlen vitarendezési forma meglehetősen népszerű a befektetők körében. Mi sem mutatja ezt jobban, mint az ENSZ Kereskedelmi és Fejlesztési Konferenciájának adatai, amelyek szerint 2017. január 1-jén 767 ügy volt folyamatban nemzetközi szerződések (BIT-ek) alapján. Az említett évben ebből 495 ügy zárult le, 259 az adatok közzétételének pillanatában folyamatban volt, 13-ról pedig nem volt információja az UNCTAD-nek. Lásd részletesebben: investmentpolicyhub.unctad.org/ISDS/FilterByYear (A letöltés dátuma: 2018. február 1.) Eddig az Investment Policy Hub adatai szerint Magyarország mint alperes ellen 14 alkalommal indítottak keresetet [ENGIE and others v. Hungary; Sodexo Pass v. Hungary; Edenred v. Hungary; Le Chèque Déjeuner v. Hungary; Accession Mezzanine v. Hungary; Dan Cake v. Hungary; Emmis v. Hungary; Vigotop v. Hungary; EDF v. Hungary; AES v. Hungary (II); Electrabel v. Hungary; Telenor v. Hungary; ADC v. Hungary; AES v. Hungary (I)], 1 esetben pedig egy magyar befektető perelte be a fogadó államot (MOL v. Croatia). Lásd investmentpolicyhub.unctad.org/ISDS/FilterByCountry (A letöltés dátuma: 2018. január 31.)

megjelölik azt a vitarendező fórumot² és ezzel közvetve azt az eljárásrendet,³ amelynek igénybevételével a köztük felmerülő vitás kérdéseket rendezni fogják.

Bár kezdetben ez a megoldás hatékonynak és célravezetőnek tűnt, az ISDS-t mint a beruházási viták megoldásának lehetséges és a befektetők által egyértelműen favorizált útját manapság egyre több kritika éri.⁴ Ennek legfőbb oka, hogy a vitarendező fórumok – azzal, hogy az aggályokat megfogalmazó hangok szerint általában a befektetőknek kedvező döntéseket hoznak – leronthatják az államok belső szabályozását, ezzel pedig veszélybe sodorhatják egyéb, a tőke szabad áramlásán túlmutató, de a megfelelő életszínvonal biztosításához elengedhetetlen – szociális, de kiváltképpen környezeti – célok megvalósulását. Több olyan nagy port kavart ügy ismert, amelyben egy-egy befektetési vállalkozás óriási összegű kártérítést követelt egy államtól azért, mert az valamilyen környezetvédelmi vagy közegészségügyi szempontot szem előtt tartva megakadályozta a beruházás megvalósítását. A kritikusok szerint a befektetőket védő, ezzel pedig a szabadkereskedelmet minél inkább ösztönző vitarendezési fórumok kizárólag gazdasági szempontokra vannak figyelemmel (lásd például Burley, 2016). A befektetőkre kedvező döntéshozatal – a vélemények meghatározó része szerint – a rendszerbe van kódolva, figyelemmel arra, hogy a már említett választottbírói fórumok, illetve eljárásrendek nélkülözik azokat az eljárási garanciákat, amelyek lehetővé tennék a korrekt, több szempontra is figyelemmel lévő döntés meghozatalát. E helyütt csak néhány problémát megemlítve: az ügyeket ad hoc módon összeállított tanácsok bírálják el, az eljáró bírók sok esetben az ügy eldöntésében érdekelt, jól megfizetett, a nagyvállalatokat más fórum előtt képviselő ügyvédek vagy jogtanácsosok, akik komoly díjazás ellenében járnak el, ebből következően érdekeltek abban, hogy többször is megbízzák őket hasonló ügyek eldöntésével. A megszülető döntés ellen nincs jogorvoslati lehetőség, nincs egységes esetjog, a vitarendező

² A vitarendező fórumok közül egyértelműen a legnépszerűbb a Beruházási Viták Rendezésének Nemzetközi Központja (*International Centre for Settlement of Investment Disputes*, a továbbiakban: ICSID), amely előtt jelenleg 520 folyamatban lévő ügy van. Emellett gyakran választják a felek a Svéd Kereskedelmi Kamara Választottbíróóságát (*Stockholm Chamber of Commerce*), illetve az úgynevezett Állandó Választottbíróóságot (*Permanent Court of Arbitration [PCA]*). További fórumokat lásd investmentpolicyhub.unctad.org/ISDS/FilterByRulesAndInstitution (A letöltés dátuma: 2018. január 31.)

³ A leggyakrabban alkalmazott eljárásrend az ICSID eljárási szabályzata, lásd icsid.worldbank.org/en/Documents/icsiddocs/ICSID%20Convention%20English.pdf (A letöltés dátuma: 2018. január 31.); illetve az Egyesült Nemzetek Nemzetközi Kereskedelmi Jogi Bizottságának (*United Nations Commission on International Trade Law*, a továbbiakban: UNCITRAL) választottbírói szabályzata, lásd www.uncitral.org/pdf/english/texts/arbitration/NY-convention/New-York-Convention-E.pdf (A letöltés dátuma: 2018. január 31.). További eljárásjogi szabályzatokat lásd: investmentpolicyhub.unctad.org/ISDS/FilterByRulesAndInstitution (A letöltés dátuma: 2018. január 31.)

⁴ Az Európai Bizottság a multilaterális bíróság felállításával kapcsolatban széles körű konzultációt folytatott le több felületen keresztül. [Ennek összefoglalóját lásd: Commission Staff Working Document – Impact Assessment – Multilateral Reform of Investment Dispute Resolution, Brüsszel, 2017. szeptember 13. SWD(2017) 302 final (a továbbiakban: Munkadokumentum) 70–81.] A válaszból egyértelműen érzékelhető a jelenlegi rendszerrel kapcsolatos elégedetlenség.

fórumok eljárása rendkívül költséges,⁵ továbbá az eljárások titkosak,⁶ ezáltal pedig – bár az államot, ebből következően annak polgárait is közvetlenül érintő döntések születnek – a megfelelő külső kontroll sem biztosított.⁷

A társadalmi elégedetlenséggel párhuzamosan – vagy talán éppen erre figyelemmel – nem várat sokat magára az említett BIT-ek, illetve szabadkereskedelmi egyezmények megújítása, illetve az ISDS rendszerének újragondolása. Az EU és Kanada között megkötött szabadkereskedelmi megállapodás (*Comprehensive Economic and Trade Agreement*, a továbbiakban: CETA),⁸ valamint az EU és az Egyesült Államok között kötendő szabadkereskedelmi megállapodás (*Transatlantic Trade and Investment Partnership*,⁹ a továbbiakban: TTIP)¹⁰ fontos rendelkezéseket tartalmaznak a szerződő felek közötti befektetésekre nézve, továbbá létrehoznak egy sajátos, a kritikai hangokra is figyelemmel lévő eljárásrenden alapuló vitarendezési eljárást, amelyhez egy, az egyezmények által konstituált különbíróóság is társul. Mindemellett a megfogalmazott aggályok megoldása érdekében az Európai Bizottság az UNCITRAL-lal karöltve¹¹ munkálkodik egy multilaterális különbíróóság létrehozásán, amelynek kizárólagos feladata lenne a befektetési viták szakszerű, a modern vitarendezési eljárásokkal szemben támasztott követelményeknek is megfelelő elbírálása.¹² Az uniós szintű reform következtében a multilaterális bíróság felváltaná a bilaterális szerződéseken alapuló beruházásvédelmi bírósági rendszert, ideértve a tagállamok között megkötött BIT-eken, illetve a szabadkereskedelmi egyezményeken alapuló vitarendező fórumokat is, továbbá lehetőséget adna a tagállamoknak a meglévő BIT-ekben lévő ISDS-kikötések félretételére a multilaterális bírósághoz való hozzáférés érdekében.¹³ Megjegyzendő, hogy az EUMSZ fentebb idézett cikke ellenére az uniós szintű szabályozás továbbra is várat magára, sőt a befektetésvédelem norma-rendszere, illetve az uniós jog kapcsolata további, komoly jogértelmezést igénylő kérdéseket vet fel (erről lásd részletesen a *Jogorvoslat a sérelmezett állami aktussal szemben* című alfejezetben írtakat). E folyamatok következtében a fentebb vázolt kritikai hangok ismét erőre kaptak, a befektetésvédelmi eljárásokkal kapcsolatos ellenszenv tovább erősödött.

⁵ Az OECD adatai szerint egy befektetési vita rendezése átlagosan 8 millió dollárba kerül. A költségek meghatározó részét a felek jogi képviselői, illetve a szakértői díjak képezik (ezek hozzávetőlegesen a költségek 82%-át teszik ki). A választottbírák, illetve intézményes választottbíróóság eljárása szerint a hivatalnak fizetendő összeg a díj 16, illetve 2%-a. Lásd részletesebben Gaukrodger et al., 2012.

⁶ Említést érdemel, és egyértelműen előrelépésnek tekinthető, hogy mind a frissen kodifikált szabadkereskedelmi egyezmények szövegében, mind a vezető választottbírói fórumok eljárási szabályzatában már szerepel az UNCITRAL Transparency Rulesra történő utalás, amely így átláthatóbbá és kontrollálhatóbbá teszi ezeket az eljárásokat is. A hivatkozott UNCITRAL-szabályzatot lásd www.uncitral.org/uncitral/en/uncitral_texts/arbitration/2014Transparency.html (A letöltés dátuma: 2018. január 31.)

⁷ A további kritikákat lásd részletesen: Munkadokumentum, 11–17.

⁸ Lásd részletesen: ec.europa.eu/trade/policy/in-focus/ceta/ (A letöltés dátuma: 2018. január 31.)

⁹ Lásd részletesen: ec.europa.eu/trade/policy/in-focus/ttip/ (A letöltés dátuma: 2018. január 31.)

¹⁰ A teljesség kedvéért megjegyzendő, hogy a TTIP tárgyalásai – remélhetőleg csak ideiglenesen – megakadtak, jelenleg nem folynak. Az általunk hivatkozott egyezményeszöveg tekintetében egyelőre nincs teljes konszenzus a szerződő felek között. A jelenleg zajló folyamatról lásd részletesebben az előző látjegyzetben hivatkozott weboldalt.

¹¹ www.uncitral.org/uncitral/en/commission/working_groups/3Investor_State.html (A letöltés dátuma: 2018. január 31.)

¹² A multilaterális bíróságról lásd röviden: trade.ec.europa.eu/doclib/press/index.cfm?id=1608 (A letöltés dátuma: 2018. január 31.)

¹³ Munkadokumentum, 29.

Tanulmányunkban – holisztikus megközelítést követve – először röviden megkíséreljük feltárni azt az alapvető ellentmondást, amelyből az elemzett, jellemzően csak részleteiben megragadott probléma származhat: kitérünk a szabadkereskedelem és az egyéb (elsősorban környezeti) szempontok között meghúzódozó ellentmondásra és az ezt feloldó szabályozási lehetőségekre. Vizsgálódásunk első fele a környezeti szempontokra koncentrál, ezt követően azonban – a kérdés komplexitására figyelemmel – más oldalról szemlélve elemezzük azt is, hogy a szabad tőkeáramlás, illetve a befektetők helyzetét hogyan érintené a befektetési egyezmények és vitarendezési eljárások félretétele, a környezeti szempontok sokkal hangsúlyosabb előtérbe kerülése. A kérdés fontosságára figyelemmel e körben külön kitérünk az állami aktusokkal szembeni jogorvoslatok és a jogalkotással okozott kár problematikájára. Ezt követően vázolunk néhány, a jelenlegi rendszer felváltására javasolt alternatív elképzelést,¹⁴ végezetül megvizsgáljuk azt a kérdést, hogy vajon ténylegesen a befektetésvédelmi eljárások és a különbíróóságok léte áll-e a környezeti szempontok, illetve a megfelelő egyensúly megtalálásának útjában.

Figyelemmel arra, hogy e téma komoly társadalmi reflexiókat és parázs vitákat is indukál, talán nem felesleges e helyütt előrebocsátani: *az általunk elvégzett elemzés mindvégig jogászszakmai alapú, az uniós jog és a vitarendezéssel foglalkozó diszciplínák és nem utolsósorban a mindennapi bírósági munka tapasztalatait felhasználva igyekszünk a felmerülő – sokszor heves és átpolitizált – kérdésekre kielégítő, szakmai válaszokat adni.*

A probléma kibontását a szabadkereskedelem és a környezetvédelem viszonyának elemzésével kezdjük.

A szabadkereskedelem és a környezetvédelem viszonya: ellentmondások és szabályozási lehetőségek

A befektetésvédelmi alternatív vitarendezési fórumokkal kapcsolatban említett kritikák közül *meghatározó az az érvelés, hogy ezek a fórumok a környezetvédelem eddig elért vívmányait és jövőbeni lehetséges eredményeit veszélyeztetik* azzal, hogy a befektetői érdekeket tartják szem előtt. A már említett TTIP tárgyalási fordulókban is kiemelt szerephez jutott ez a kérdés, ami a tanulmány aktualitását is adja. Éppen ezért elsőként érdemes megvizsgálni a szabadkereskedelem és környezetvédelem közötti rendszerszintű összefüggéseket.

Az elmúlt 30 évben a *fenntartható fejlődés fogalma* volt az, amely a társadalmi célkitűzések mellett a gazdasági fejlődést és a környezet védelmét megpróbálta egy egységes fogalmi keretrendszerben integrálni. Ez nem volt előzmény nélküli, hiszen a 60-as években Rachel Carson és Garrett Hardin munkái már felhívták a figyelmet társadalom és a környezet közti interakciókra, majd 1972-ben a *Növekedés határai* című (*The Limits to Growth*) jelentés tette egyértelművé, hogy a népességnövekedés, az élelmiszer-termelés és az erőforrások felhasználása milyen hosszú távú hatásokat generálhat. A jelentés már előrevetítette azt a káospontot, ahol a Föld tűrőképességének határain túljutva

¹⁴ Munkadokumentum, 23–66.

választási kényszerhelyzetbe kerül az emberiség. (Meadows et al., 1973:84) E problémakör továbbgondolása érdekében a Brundtland Bizottság néven ismert Környezet és Fejlődés Világbizottság (*World Commission on Environment & Development*) 1987-ben nyilvánosságra hozta *Közös jövőnk* (*Our Common Future*) című jelentését, amely a fenntartható fejlődés fogalmi kialakulása és széles körű elterjedése szempontjából mérőföldkőnek számított. A jelentés szerint a fenntartható fejlődés „olyan fejlődés, amely kielégíti a jelen generáció szükségleteit anélkül, hogy veszélyeztetné a jövő generáció esélyeit arra, hogy ők is kielégíthessék szükségleteiket.”¹⁵ Lényegét tekintve a 90-es majd 2000-es évek nagy világkonferenciái (Rio de Janeiro, Johannesburg, majd ismét Rio de Janeiro) e definíció középpontba állításával alakították ki a fenntartható fejlődés hárompilléres rendszerét, amelyben a társadalmi, gazdasági és környezeti kihívások együttes leküzdésével érheti el az emberiség a fenntartható fejlődés pályáját (Keserű, 2016:59). Politikusok és kutatók egyaránt arra keresik a választ, hogy ez hogyan lehetséges, ha lehetséges egyáltalán. Rendkívül összetett és talán megválaszolhatatlan kérdéssről van szó.

Az elmúlt évtizedekben a fenntartható fejlődés mainstream értelmezése legszorosabban a gazdasági fejlődéssel párosult (napjainkban látható a környezetvédelem társadalmi és szakpolitikai térnyerése, amely révén a gazdasággal legalább azonos súlyú pillérré vált).¹⁶ A Kereskedelmi Világszervezetet (*World Trade Organization*, a továbbiakban: WTO) létrehozó, 1994-ben kelt *Marrakeshi Egyezmény* kialakítására komoly befolyással bírt az 1992-ben megrendezett riói konferencia (*United Nations Conference on Environment and Development*, a továbbiakban: UNCED), amely az antropocentrikus fenntartható fejlődés koncepcióból¹⁷ kiindulva nagy jelentőséget tulajdonított a szabad, multilaterális kereskedelem fenntartható fejlődésre gyakorolt hatásának. A konferencián elfogadott *Riói Nyilatkozat* 12. alapelve szerint a részes államoknak együtt kell működniük „egy támogató és nyitott nemzetközi gazdasági rendszer elősegítésében, ami valamennyi országban gazdasági növekedéshez és fenntartható fejlődéshez vezethet annak érdekében, hogy jobban lehessen megoldani a környezetromlás problémáit. A környezeti célú kereskedelmi-politikai intézkedések nem képezhetnek önkényes vagy indokolatlan megkülönböztetést vagy rejtett korlátozást a nemzetközi kereskedelemben. Kerülni kell azokat az egyoldalú intézkedéseket; amelyek az importáló ország fennhatóságán túlmenően foglalkoznak a környezeti problémákkal. A határokon áttekintő vagy a globális környezeti problémákkal foglalkozó környezeti intézkedéseknek – amennyire lehetséges – nemzetközi egyetértésen kell alapulniuk.” Az ugyanitt elfogadott *Agenda 21* abból a premisszából indul ki, hogy önmagukban a környezetvédelmi normák nem képesek orvosolni a környezetvédelem problémáit, mivel ahhoz olyan gazdaságpolitikára van

¹⁵ *Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future*, 41. www.un-documents.net/our-common-future.pdf (A letöltés dátuma: 2018. január 31.)

¹⁶ Jól jelzi ezt a 2015-ös párizsi ENSZ-klímacsúcstalálkozó, amelyet addig talán soha nem látott médiaérdeklődés övezett.

¹⁷ Az antropocentrikus fenntartható fejlődés olyan ember- és társadalomközpontú fenntartható fejlődés, amelyben a környezeti alárendelt szerepet tölt be az emberiséghez képest. A *Riói Nyilatkozat* 1. elve tükrözi ezt a leghívebben: „a fenntartható fejlődés érdekeinek középpontjában az emberek állnak. Ők jogosultak – a természettel összhangban – egészséges és termékeny életre.” (Az antropocentrikus megközelítéshez lásd Kerekes, 2006:202; Bosselmann, 2002:303.)

szükség, amely képes formálni a környezettel szemben tanúsított emberi magatartást. (*Agenda 21*, 1992:8.27) A fentiek révén az UNCED helyezte a környezetvédelmet pénzügyi-gazdasági kontextusba, így összekapcsolva a fenntartható fejlődés két pillérét.

A kereskedelem korlátozásainak körét már a GATT 1947 is tartalmazta (amely a GATT 1994 és ezáltal a WTO-egyezményrendszer részét képezi).¹⁸ Ennek XX. cikke enged kivételeket a GATT-ból származó kötelezettségek teljesítése alól a tételesen felsorolt esetekben. Ezek közül kettő érdemel kiemelését környezetvédelmi szempontból: az emberi, állati és növényi élet védelme, valamint a nem megújuló természeti erőforrások védelme.¹⁹ A WTO ekkoriban azt vallotta, hogy a nagyobb gazdasági kibocsátás több forrást biztosít a környezet megóvásához, így a szabadkereskedelemnek és a világkereskedelem liberalizálásának alapvető célkitűzésnek kell lennie.²⁰

Ezt követően a WTO alapjain létrejött multilaterális világkereskedelmi rendszer, majd a WTO döntéshozatali mechanizmusainak lassulását követően (ugyanis az Észak-Dél, Kelet–Nyugat, fejlődő és fejlett országok közötti érdekellentét egyre nehezebbé teszi a globális szervezetek működését) a bilaterális kereskedelmi megállapodások is erre a koncepcióra épültek: ugyan hangsúlyozzák a környezetvédelem fontosságát, de elsődlegesen a gazdaság fellendítése a cél. Emiatt a fenntarthatósági célok és vállalások a két- és többoldalú kereskedelmi megállapodásokban ritkán lépnek túl a korábbi nemzetközi egyezmények által megjelenített kötelezettségvállalásokon, illetve nyilatkozatokon. (Baranyai–Szarvas–Wagner, 2015:43)

A szabadkereskedelem és a környezet közötti kölcsönhatások komplex rendszert alkotnak. Nem állítható egyértelműen, hogy a szabad kereskedelem a környezetre és a fenntartható fejlődésre akár pozitív, akár negatív hatással lenne. (Baranyai–Szarvas–Wagner, 2015:33) Mindkettő lehetséges, bár a folyamatosan romló környezetről szóló jelentések a negatív hatások érvényesülését támasztják alá. A kereskedelem alapvetően négy módon érintheti a környezetet: termékek útján, technológia útján, termelékenységi növekedés útján és gazdasági struktúraváltás útján.

A legközvetlenebb környezeti hatást a fokozódó kereskedelem által piacra vitt termékek jelentik. Ezek lehetnek jótékonyak is, ha éppen valamilyen környezetkímélő vagy energiahatékony termék széles körű elterjedésében manifesztálódnak, ugyanakkor megfelelő környezetvédelmi normák nélkül a kereskedelem liberalizációja fokozhatja azon termékek forgalmát, amelyek kifejezetten károsak, és nagy ökológiai kockázatot jelentenek, vagy a belőlük képződő hulladék megfelelő kezelésére nincs lehetőség

¹⁸ Lásd A *Kereskedelmi Világszervezet létrehozó Marrakesh-i Egyezmény, 1/A. Melléklet, Multilaterális egyezmények az áruk kereskedelméről. Az 1994. évi Általános Vám-és Kereskedelmi Egyezmény 1. pont a) alpontját: „Az 1994. évi Általános Vám- és Kereskedelmi Egyezmény (GATT 1994) az alábbiakból áll: a) az 1947. október 30-án kelt Általános Vám- és Kereskedelmi Egyezmény rendelkezései, melyet az Egyesült Nemzetek Kereskedelmi és Foglalkoztatási Konferenciájának Előkészítő Bizottsága 2. Ülésszakának befejezésével elfogadott záróokmányhoz csatoltak (kivéve az átmeneti alkalmazásra vonatkozó jegyzőkönyvet), a WTO Megállapodás hatálybalépését megelőzően hatályba lépett jogi szabályozások feltételei szerinti javításokkal, módosításokkal vagy kiegészítésekkel”.*

¹⁹ GATT 1947 XX. cikk b) és g) pont.

²⁰ Ezt a tézist a Kuznets-görbével kívánták igazolni, miszerint, ha a gazdasági fejlődés eléri egy meghatározott szintet, akkor a környezetszennyezés intenzitása csökkenni kezd. Azonban az elmélet nincs tekintettel arra, hogy bizonyos környezetszennyező hatások halmozódnak, egyesek pedig visszafordíthatatlanok (Víg, 2014:428).

az adott országban. A kereskedelem által indukált technológiai hatások is hasonló irányúak, hiszen eredményezhetik valamely gyártási folyamat környezetkímélőbb és erőforrás-takarékosabb átalakulását, de ugyanúgy a káros technológiák térnyerésére is vezethetnek. (Cosbey ed., 2000:35–36)

Egy gazdaság termelékenységének a növekedése több kihatással is járhat. Egyrészt magával hozhatja a termelékenység hatásfokának javulását, amely révén egységnyi erőforrásból több terméket tud előállítani, vagy egységnyi terméket kevesebb erőforrásból tud megtermelni. Emellett pedig a nagyobb kibocsátás közvetett módon a társadalom jólétét fokozhatja (feltételezve persze azt az ideáltipikus esetet, amikor a gazdasági többletkibocsátás társadalmi haszonnal jár). Abban az esetben viszont, hogyha a termelékenység nem jár együtt technológiai innovációval is, a nagyobb gazdasági kibocsátás még több erőforrást igényel, és még több hulladékot termel. Hasonló módon a társadalom gazdagságának növekedése is nagyobb fogyasztást és a fejlettebb gazdaságokra jellemző környezetszennyezési formákat és hulladékkezelési problémákat generálhat. (Cosbey ed., 2000:36–39)

A kereskedelem liberalizálása átalakíthatja egy gazdaság struktúráját is. Ideális esetben ez a környezetterhelő szektorok térvesztését eredményezi (bár a gyakorlatban ez csak egy másik országba történő áttelepedést jelent), de azon országok esetében, amelyek gazdasága a természeti erőforrások kihasználásán és környezetszennyező technológiák alkalmazásán nyugszik, a világkereskedelembé való bekapcsolódás ezeket még jobban felerősítheti. (Cosbey ed., 2000:35–40)

Bessenyei István egy ragadozó- és prédapopuláció hasonlaltal jellemzi a környezet és a gazdaság viszonyát. Eszerint az emberiség a ragadozó, a környezet pedig a préda. Ha a ragadozó túl gyorsan pusztítja a prédapopulációt, azzal saját jövőbeni életfeltételeit rontja. De ha a prédapopuláció gyarapodik, az a ragadozók életfeltételeit javítja, ami nagyobb szaporulathoz és a préda gyorsabb pusztulásához vezet. Azaz az intenzív gazdaság jobban pusztítja a környezetet, de ha a környezet helyzete javulna, az újfent eredményesebb gazdálkodást tenne lehetővé, ami fokozná a gazdasági aktivitást. (Bessenyei, 2014:7–8) Ehhez azonban hozzá kell tenni, hogy ez az alább bemutatott malthausi peszsimista egyensúlyi helyzet csak akkor állandósul, ha azt a jogrendszer nem téríti el a környezetvédelem irányába.

A 90-es évek uralkodó gazdasági ideológiájához képest ma már egyre jelentősebb a gazdasági növekedést ellenzők vagy legalábbis az azt nem elsődleges attribútumnak tekintők köre.²¹ Ez jól érzékelhető a TTIP-t övező érdeklődés mértékében is, mivel egyre erősebbek azok az ellenvetések, amelyek a szabadkereskedelem és befektetésösztönzés

²¹ Ezek közül az egyik legnépszerűbb a nemnövekedés elmélete, amely a Föld eltartóképességét alapul véve egy más pályán kívánja megvalósítani a Brundtland Bizottság által vizionált fenntartható fejlődést. A nemnövekedés egyik fő teoretikusa, Serge Latouche hívja fel a figyelmet arra, hogy a gazdaság nem öncélú jelenség, így semmilyen önértékkel nem bír, ha közben sem a társadalom, sem a környezet javát nem szolgálja, vagy éppen ellenkezőleg: sokakat nyomorba dönt, és a természeti erőforrásokat elhasználja. A nemnövekedés elmélete teret enged annak az alternatív iskolának is, amely szerint a birtoklásokon alapuló jóléti rendszereket fel kellene váltania a ténylegesen jobb élet biztosító jóléti társadalmaknak (*well-having kontra well-being*). (Latouche, 2010:519–521) A hagyományos jólét, amely a gazdasági növekedésen, ezáltal pedig a növekvő fogyasztáson, a növekvő hulladékon és növekvő környezetterhelésen alapul, összegegyeztetetlenné teszi a gazdasági fejlődés és a környezetvédelem célkitűzéseit.

környezetre gyakorolt ártalmas hatásaira hívják fel a figyelmet. Sokan vitatják, hogy a jelenlegi, gazdasági növekedést hajszólo modell valóban képes-e a fenntartható fejlődést szolgálni, vagy annak részét képezheti-e egyáltalán. A klasszikus és neoklasszikus közgazdaságtani megközelítés alapján a gazdasági növekedés javuló életszínvonalat és jobb életkörülményeket jelent.²² Ugyan egy ország GDP-jének növekedése látszólag jelentheti az életminőség javulását, de ez nem szükségszerű, és nem is tekinthető tipikusnak. Ha megkülönböztetjük a gazdasági növekedés makroökonómiai és mikroökonómiai vetületeit, láthatjuk, hogy az alapvető probléma abból fakad, hogy *a makroszintű gazdasági növekedés alkalmas arra, hogy láthatatlanná tegye a mikroszintű változásokat* (Keserű, 2016:79). Ez a folyamat például az USA-ban is tetten érhető volt, ugyanis az ország GDP-je hihetetlen mértékben növekedett az elmúlt évtizedekben,²³ de ez a többlet gazdasági növekmény csak egy szűk körű vagyonos réteg (magánszemélyek, de még inkább gazdasági társaságok) köré koncentrálódott, ezzel egyidejűleg pedig a társadalom nagy részének jövedelme reálértéken egyre kevesebbet ért, és pénzügyi szempontból kevésbé is érezték magukat biztonságban. (Náray-Szabó, 2006:142; Friedman, 2010:13–14) E folyamatok felismerése vezetett oda, hogy ma már egyre nagyobb teret kapnak az alternatív közgazdaságtani megközelítések és a GDP-t leváltani törekvő komplexebb mutatók (például Human Development Index, Index of Sustainable Economic Welfare, Genuine Progress Indicator, Sustainable Net Benefit Index). (Görbe–Nemcsicsné Zsóka, 1998, oldalszám nélkül; Lawn, 2003:106–108) Kerekes Sándor és Szlávik János fogalmazta meg legfrapársabban a GDP és a jóléti mutatók által jelzett visszásságot: egyre többet termelünk és költünk azért, hogy egyre rosszabbul éljünk. (Kerekes–Szlávik, 2001:42)

Az Európai Unió jelenlegi politikája is a növekedéscentrikus fejlődés elvére épül. A Lisszaboni Szerződés 2. cikk (3) bekezdése szerint „az Unió Európa fenntartható fejlődéséért munkálkodik, amely olyan kiegyensúlyozott gazdasági növekedésen, árstabilitáson és magas versenyképességű teljes foglalkoztatottságot és társadalmi haladást célul kitűző szociális piacgazdaságon alapul, amely a környezet minőségének magas fokú védelmével és javításával párosul”. A 2009-ben felülvizsgált európai uniós fenntartható fejlődés stratégia is hasonló elvi alapokon áll, a gazdasági és pénzügyi válság leküzdését és a globális fellendülést a gazdasági növekedéstől várja. Az EU fejlődéspolitikája eszerint kifejezetten növekedéscentrikus, azaz olyan fenntarthatóan növekedő gazdaság

²² A klasszikus közgazdaságtanban Adam Smith és Thomas Robert Malthaus még a földre és népeiségre vezette vissza a gazdasági fejlődés alapjait. Smith korában a föld még korlátlanul rendelkezésre álló jószágnak bizonyult, így a gazdasági növekedésnek két fő komponensét látta: a népesség növekedését és új földek megszerzését. Kenneth Boulding ökológiai közgazdász ezt a megközelítést nevezte cowboygazdaságnak, ami a kimeríthetetlen és korlátok nélküli gazdaság szimbóluma: meggondolatlan, kizsákmányoló és erőszakos. (Boulding, 1966:30–31) Ehhez képest Malthaus már felismerte, hogy fizikai korlátok fognak jelentkezni akkor, ha az emberiség túlnépesedik, és elfogynak a földterületek. Ez pedig egy alacsony életszínvonalú pesszimista egyensúlyi helyzetet fog eredményezni, ahol lényegét tekintve véget ér az emberiség fejlődése. Később a neoklasszikus iskolát megalapozó Nobel-díjas Robert Solow megcáfolta a malthausi jóslatot, mivel a szabad földek megfogyatkozása nem eredményezte a gazdasági növekedés megrekedését. Ez pedig a tőkebefektetésnek és a technológiai fejlődésnek köszönhető. (Samuelson–Nordhaus, 2012:457–462) Ezen a szemüvegen keresztül szemlélve pedig még érdekesebb a külföldi tőkebefektetés helyzete a szabadkereskedelmi megállapodások rendszerében.

²³ Az USA GDP-je 1990 és 2010 között megháromszorozódott.

elérését tűzte ki céljául, amely egyaránt képes a környezet és a társadalom helyzetének javítására és problémáinak leküzdésére. (Keserű, 2016:87)

A fentiek fényében érdemes a TTIP tervezetét is megvizsgálni abból a szempontból, hogy miként kívánja megteremteni az egyensúlyt a gazdaság és a környezetvédelem között. A TTIP külön fejezetet szentel a fenntartható fejlődésnek, amelyet tág kontextusban kezel, és ezáltal akár teret engedhet az erős fenntarthatóságnak is, amely a környezetet nem rendeli alá az emberiségnek, szemben például a riói világkonferencián, majd a WTO-normarendszerben kialakított antropocentrikus, gyenge fenntarthatósági eszmével. Az Európai Bizottság javaslatában megjelennek a tárgyalási felhatalmazás főbb rendelkezései, így többek között a törekvés a széles körű együttműködésre a nemzetközi fenntarthatósági agenda előmozdítására, a szabályozási autonómia megerősítése, a nemzetközi munkajog alapelveinek betartása és fejlesztése, a nemzetközi környezetvédelmi és éghajlatvédelmi normák betartása melletti elköteleződés, a biodiverzitás megőrzése vagy a monitoring- és vitarendezési rendszer intézményesítése. (Baranyai-Szarvas-Wagner, 2015:49)

E fejezet kiemelt jelentőségű a részes felek közpolitikai és szabályozási mozgásterére szempontjából, ugyanis *az itt található feltételrendszer szabná meg, hogy az Európai Unió és az USA milyen mértékben térhetne el – környezetvédelmi okokból – a TTIP által vizionált szabadkereskedelmi célkitűzésektől, vagy éppen azok mennyiben szolgálhatnak egy befektető és állam közötti jogvita alapjául.* Roppant kényes és nehéz helyzetről van szó, hiszen a tagállamok olyan szabályozási konfliktusba kerülhetnek, ahol a szabadkereskedelmi egyezmények révén minél inkább arra kell törekedniük, hogy lebontsák a kereskedelmi akadályokat, és ösztönözzék a technológia-transzfert, míg számos multilaterális környezetvédelmi egyezmény éppen a kereskedelmet korlátozó intézkedések bevezetésére ad lehetőséget, vagy erre teremt kötelezettséget. (Horváthy, 2015) Emellett az egyezménybe integrálni kívánt további emberi jogi és szociálpolitikai szempontok érvényesülése korlátozhatja a felek kereskedelempolitikai szabályozási mozgásterét. (Horváthy, 2016:87)

Ebből a szempontból kiemelt jelentőségű a 10. cikk (5) bekezdése, amely értelmében *a TTIP nem érinti a felek multilaterális egyezményei alapján fennálló kötelezettségeit, és e környezetvédelmi egyezmények keretei között szabadon vezethetnek be vagy tarthatnak fent kereskedelmet korlátozó eszközöket.* Ezen intézkedések azonban nem valósíthatnak meg nyilvánvaló diszkriminációt a felek között, illetve nem irányulhatnak rejtett kereskedelmi korlátozás létrehozására. Az általános szabályok mellett a szövegtervezet egyes területekre lebontva speciális rendelkezéseket is tartalmaz, amelyekkel az egyes ágazatokban még inkább biztosítható az összhang a TTIP és az egyéb környezetvédelmi egyezményekből fakadó nemzetközi kötelezettségek között. (Horváthy, 2015)

A 17. cikk (1) bekezdést érdemes még kiemelni a befektetés és környezetvédelem tekintetében. Eszerint *a részes felek helytelennek minősítik azt a gyakorlatot, amely alapján a környezetvédelmi szabályozás védelmi szintjének csökkentésével kívánnak kedvező kereskedelmi és beruházási hatást elérni.* A megfogalmazás ugyanakkor meglehetősen óvatos, hiszen a tiltás helyett csupán helytelenítés jelenik meg a tervezetben, és nem kapcsolódnak hozzá olyan szankciók, mint például a NAFTA esetében, amelynek az USA egyébként is a részese. (Horváthy, 2015)

2017-ben nyilvánosságra hozták a TTIP fenntarthatóságra gyakorolt, mintegy 500 oldalas hatásvizsgálatát. Eszerint a TTIP a jelenlegi tárgyalási pozíciók alapján enyhén negatív hatást gyakorolna az éghajlatra a széndioxid-kibocsátás 0,2%-os növekedése miatt. Az összesített nyersanyaghasználat megnövekedne az EU-ban, elsősorban az építőipari alapanyagok iránti igény növekedése miatt, és hasonlóképpen az energiaéhség is növekedne. (TTIP, 2017:477) A fentebb bemutatott lehetséges kapcsolódási pontok és hatások alapján a jelentés arra a végkövetkeztetésre jut, hogy a TTIP a fenntartható fejlődés két pillérére (a gazdaságra és a társadalomra) pozitív hatást gyakorolna, ellenben a környezet vonatkozásában inkább a negatív hatások érvényesülnének. Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy a TTIP tárgyalásai Donald Trump amerikai elnök megválasztását követően megszakadtak, így az egyezmény további kimenetele egyelőre bizonytalan.

Kényes egyensúly: befektetésvédelem a fentebb vázolt környezeti szempontokra is tekintettel

A befektetések védelmének eszközeiről általában

Láthattuk, hogy a kereskedelem liberalizációja és a környezetvédelem között alapvető ellentmondás húzódik meg: a felélénkülő gazdaság nem jár feltétlenül az életszínvonal növekedésével; e két tényező egyensúlyát kell valamilyen úton-módon megtalálni. Elemeztük azt is, hogy a befektetéseket érintő megállapodások kapcsán kiemelkedően fontos tényező a részes feleknek biztosított környezetvédelmi-szabályozási mozgástér, amely behatárolja a részes államok környezetvédelmi szabályalkotási kompetenciáit, ebből következően kihatással van a befektetők jogaira is. Álláspontunk szerint a helyes egyensúlyhoz vezető másik kulcskérdés az, hogy a befektetésvédelmi szabályok megsértése esetén milyen igényeket, milyen eljárásjogi keretrendszerben érvényesíthetnek a jogsérelmet állító befektetők. Ennek fényében adhatunk csak választ ugyanis arra, hogy egy adott fórum vagy eljárásrend léte mennyiben befolyásolhatja a környezeti vagy egyéb szempontok érvényesülését az előretörő gazdasági növekedéssel szemben. Ha a környezeti szabályozás megfelelő, a befektetési jogvitát elbíráló fórum léte önmagában veszélyezteti-e a környezeti szempontokat, vagy egy jól megkonstruált rendszerben megfelelő szabályozás mellett nem kell ettől tartanunk. Ha a vitarendezés nélküli a szükséges garanciákat (ahogy ezt az ISDS rendszerét kritizáló tömegek hangoztatják), természetesen mit sem ér a megfontoltan kialakított környezeti szabályozás.

Az alábbiakban elsőként azt vizsgáljuk, hogy milyen jogsértések esetén, milyen igényeket támaszthatnak a jogsértést állító külföldi befektetők.

Jogorvoslat a sérelmezett állami aktussal szemben

A megújuló vitarendezési rendszerrel szemben támasztott kritikák egy része azt hangsúlyozza, hogy befektetési viták rendezése érdekében nincs szükség külön, a nemzeti bírósági

szint felett álló bíróságok létrehozására. Az ezt támogatók úgy érvelnek, hogy egy esetleges befektetési típusú vita esetén a fogadó állam jogrendszere által biztosított jogorvoslati lehetőségek megfelelő védelmet nyújtanak a befektetőknek, emellett így nem kerül veszélybe az állam által kialakított környezetvédelmi szabályozás sem. Fontos ugyanakkor rámutatni, hogy a kép korántsem egységes: *egy befektetőt számos hátrány érhet a fogadó államban, amellyel szemben indokolt számára megfelelő jogvédelmet biztosítani.*

A közzétett adatokat áttekintve²⁴ a befektetőkkel szemben elkövetett jogsértéseknek többféle formája lehet, az ezekkel szemben igénybe vehető jogorvoslat pontos tartalma nagyban függ attól, hogy a konkrét ügyben milyen állami intézkedés történt, amelyet a befektető sérelmez. Ha például egy közigazgatási szerv valamilyen engedélyt (licencet) von vissza, vagy annak kiadását tagadja meg, a befektetők közigazgatási úton kereshetnek jogorvoslatot, a nemzeti jog egységes szabályrendszere szerint. Ugyanez a helyzet akkor, ha egy nemzeti hatóság más olyan közigazgatási döntést hoz, amely a befektetőkre sérelmes lehet. Ha például a külföldi befektető tulajdonában lévő ingatlanokat kisajátítják, akkor a befektetőt a magyar jog szerint – csakúgy, mint minden magyar természetes és jogi személyt – azonnali, feltétlen és elvont tulajdonának értékével egyező teljes kártalanítás illeti meg. A közigazgatási típusú jogsérelmek esetén a hatósági utat – a közigazgatási perrendtartásról szóló 2017. évi I. törvény 2018. január 1-jei hatálybalépésére figyelemmel – immár igen szűk körű kivételtől eltekintve bírósági út követi, a nemzeti bíróság közigazgatási perben vizsgálja a közigazgatási döntés jogszabálysértő voltát.

Az is elképzelhető – sőt kifejezetten jellemző – hogy a sérelmezett közigazgatási aktus kárt okoz a befektetőnek, mert például az engedély visszavonásának időtartama alatt az nem tudja töretlenül folytatni üzleti gyakorlatát, ezzel bevételkiesése keletkezik. Ebben az esetben a nemzeti jog – esetünkben a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény – lehetővé teszi, hogy a befektető polgári pert indítson közigazgatási jogkörben okozott kárának megtérítése iránt (a január 1-jével hatályba lépő új szabályok számos változást hoztak ebben a kérdésben is, erről lásd részletesen: Jójárt-Gelencsér, 2017). Elvonatkoztatva a hatósági aktusoktól: ha az állam a befektető által sérelmezett módon mond fel egy szerződést (tipikusan például koncessziós szerződésekre kell e körben gondolni) a befektető szintén polgári peres úton kísérelheti meg igényeinek érvényesítését.

Az ismertetett tényállások esetén tehát a külföldi befektetők a hazai üzleti élet szereplőivel azonos elbánásban részesülnek, a nemzeti fórumok előtt a nemzeti jog alapján kereshetnek jogorvoslatot valamely állami (önkormányzati) szerv aktusaival szemben. A fentebb bemutatott esetekben a külföldi befektetők – a nemzeti elbánás elvét érvényre juttatva – elvileg ugyanolyan helyzetben vannak, mint helyi illetékességű társaik. Más a helyzet azonban, ha az állam (leginkább az Országgyűlésre vagy valamilyen kormányzati szervre: miniszterelnökre, miniszterre, helyi önkormányzatokra stb. kell e körben gondolni) bocsát ki olyan jogalkotási aktust, amely a külföldi beruházóra sérelmes lehet, vagy legalábbis a beruházó ezt állítja. A jogalkotási aktusok ellen a magyar

²⁴ A Magyarország mint alperes ellen folyamatban lévő ügyeket lásd például investmentpolicyhub.unctad.org/ISDS/CountryCases/94?partyRole=2 (A letöltés dátuma: 2018. február 1.)

jog – néhány európai megoldástól eltérően²⁵ – nem biztosít jogorvoslatot. Ha a jogalkotás folytán valaki kárt szenved (jogalkotással okozott kár) igen szűk az a mezsgye, amely mentén valamiféle kompenzációhoz juthat. E kérdés szorosan összefügg az immunitás kérdésével, amely ebben a kontextusban elsősorban az (állami) jogalanyisággal összefüggő kategóriát jelent. Az immunitás olyan helyzet, amelyben egy adott jogalanyt sajátos minősége folytán nem lehet felelősségre vonni, pedig a feltételek egyébként adottak volnának ehhez. Miután a vizsgálható sajátos jogalanyi kör valamely állam, e probléma nem taglalható a szuverenitási kérdésekkel való összefüggései nélkül. (Menyhárd, 2013) Történetileg az immunitási elméletek dogmatikai érve az, hogy az államot nem lehet felelősségre vonni, azaz az állam teljes immunitást élvez (Lehotay, 2010:396). E nézetek az abszolút immunitást a szuverenitás részeként kezelik. Ekkor döntően érvényesül az az – eredetileg kánonjogi – elv, hogy szuverén más szuverén felett nem rendelkezik

²⁵ Néhány európai állam jogrendje lehetőséget ad a jogalkotással okozott károk megtérítésére is: A *spanyol jogrendszerben* létezik a jogalkotással okozott károkért való polgári jogi felelősség külön intézménye. A közsféra jogrendjéről szóló 40/2015. számú törvény 32. § (3), (4), (5) és (6) bekezdései tartalmazzák a vonatkozó szabályokat. A kárt okozó és kártérítési felelősséggel tartozó állami szerv nem válik el egymástól. Az állami szerv azonban jogosult arra, hogy a 40/2015. számú törvény 36. §-a alapján a kártérítés folyósítását követően a kifizetett összeg megtérítését követelje a kárt ténylegesen okozó állami tisztségviselőtől. Mindemellett a spanyol állam az autonóm spanyol tartományok által az uniós jog megsértésével okozott károkért is felelősséggel tartozik.

A *holland jogban* a holland polgári törvénykönyv 6:162. §-a tartalmazza a polgári jogi kártérítési felelősség általános szabályait, melyek az állami szervek jogellenes jogalkotási aktusaira is vonatkozathatók. Az állam valamennyi szerve felelősségre vonható jogellenes aktusaiért. Az állami szerv képviselőjében eljáró személy magatartása az adott állami szervnek, végső soron az államnak tudható be. Ezt elvi értelel a holland Legfelsőbb Bíróság 1979. április 6-i ítéletében (ECLI:NL:HR:1979:AH8595, Knabbel en Babel) is kimondta.

A *belga jogban* nincsenek olyan külön jogszabályi rendelkezések, amelyek a törvényhozó által jogellenesen okozott károkért az állam polgári jogi felelősségét állapítanak meg, ennek ellenére az állam e felelősségét megteremtette a belga joggyakorlat, erről a Semmitőszék 2006. szeptember 28-i határozatával rendelkezett. Ha egy belga törvényi rendelkezés az Alkotmányba ütközik, akkor az alkotmányellenesség előzetes megállapítása az Alkotmánybíróság kizárólagos hatáskörébe tartozik, amelynek eljárása után van lehetőség arra, hogy az eljáró rendes bíró megállapítsa a jogalkotással okozott károkozást, és elrendelje az okozott károk megtérítését.

A *dán jog* nem tartalmaz speciális rendelkezéseket a jogalkotással okozott károkért való állami felelősségre vonatkozóan. A dán állami szervek polgári jogi felelősségét, köztük a törvényhozó hatalom jogellenes jogalkotási tevékenységből eredő felelősségét az általános kártérítési felelősségi szabályok tartalmazzák. A jogalkotással okozott károkért való felelősség a törvényhozó hatalom egyes szerveit, többek között a hatáskörrel bíró minisztériumokat is terhelheti. A jogalkotással okozott károkozás megállapítására a rendes bíróságok rendelkeznek hatáskörrel, melyek eljárásuk során vizsgálják, hogy a jogellenes jogalkotói aktus összhangban van-e a dán alkotmánnyal, az uniós jogi rendelkezésekkel és a vonatkozó nemzetközi emberi jogi szabályokkal. Nem szükséges az Alkotmánybíróság külön eljárása a jogellenesség megállapításához.

Az *Egyesült Királyság* jogrendszere nem tartalmaz speciális jogszabályi rendelkezéseket a jogalkotással okozott károk megtérítése kapcsán. Az állampolgárok ilyen jellegű kártérítési igényeiket közigazgatási perben érvényesíthetik, amennyiben a jogalkotói aktus jogellenes, vagy sérti az *Emberi Jogok Európai Egyezményében* foglalt szabadságjogok valamelyikét. A bíróságtól kártérítés fizetésére kötelezés is kérhető, ha az érintett személy a jogszabály rá történő alkalmazása révén kárt szenvedett, az esetek többségében azonban a bíróság pusztán a jogalkotói aktus jogellenességét állapítja meg, illetve megsemmisíti a jogellenes állami döntést.

A nemzetközi összehasonlítást lásd részletesebben: *Feljegyzés a jogalkotással okozott kárért való polgári jogi felelősség megítélése az Európai Unió tagállamaiban*, Kúria 2017.El.XIV.D.1/5/14.

ítélkezési hatalommal (Mádl-Vékás, 2016:185). A teljes állami immunitás dogmája mellett a 19–20. század fordulójától – elsősorban bírósági gyakorlat eredményeként – megjelentek az állami immunitást teljesen elutasító álláspontok is (Lauterpacht et al., 1951:220). A két szélsőséges elképzelés között félüton helyezhető el a funkcionális vagy relatív immunitási tan,²⁶ amelyből a népszerűbb utóbbi elképzelés kettéosztja az állam tevékenységét, és csak azokban az esetekben biztosít immunitást, amikor az állam a közhatalom hordozójaként (*iure imperii*) jár el. Megtagadja viszont az immunitást az államtól, amikor csak mint magánjogi jogalany (*iure gestionis*) lép fel egy jogviszonyban (Kecskés, 2003:3–19). *Mindezek alapján a jogalkotással okozott „korlátozó intézkedésekkel” szemben sem a külföldi, sem a belföldi befektetők nem kereshetnek jogorvoslatot.*

Némileg más a helyzet, ha az állam jogalkotási aktusával európai uniós jogot sért. Az már a korai időkben tisztázódott,²⁷ hogy az uniós jog keretei között nem tartható a tagállamok abszolút immunitása.²⁸ A felelősségtan kezdeti lépéseinek megtételében döntő jelentőségű volt annak a párhuzamnak a hangsúlyozása – amely a későbbiekben a hatékony jogvédelem elvének egyenrangú biztosításának érvrendszerével egészült ki²⁹ –, hogy ha az Európai Gazdasági Közösség (a továbbiakban: Közösség) jogi felelősségre³⁰ vonhatóságának jogi alapjait az EGK-szerződés megteremti,³¹ akkor hasonló helyzetekben nem mellőzhető a tagállamok felelőssége sem. Ez az analógia a jelenleg hatályos Az Európai Unió működéséről szóló szerződéssel (EUMSZ) összefüggésben is tartható, amely a deliktuális felelősség keretében biztosítja, hogy az Európai Unió (a továbbiakban: Unió) a tagállamok jogában közös általános elveknek megfelelően megtéríti az intézményei vagy alkalmazottai által feladataik teljesítése során okozott károkat.³² Az e területen az Európai Bíróság által folytatott, jogfejlesztőnek tekinthető gyakorlat ma is sok tekintetben hatást gyakorol a tagállami kárfelelősség kereteinek meghúzására.

A felelősségi elméletek kimunkálásában érvként használható az a relatív immunitási tanokból már jól ismert premissza, hogy az állam nem csupán közhatalmi funkciójában járhat el, hanem magánjogi jogviszonyokba is keveredhet. Ennek megfelelően az állami kárfelelősség megalapozására azt a jogi módszert lehet alkalmazni, hogy az állami tevékenység jellege a döntő, ezért ha tevékenysége magánjogi ügyletkötésben nyilvánul meg (*iure gestionis*), úgy az immunitás biztosítása indokolatlan (Borbás, 2011:232).

²⁶ Lásd erről Kecskés, 1988:25–26.

²⁷ 6/60. Jean-E. Humblet v. belga állam. ECLI:EU:C:1960:48.; 4/69. Alfons Lütticke GmbH v. Bizottság. ECLI:EU:C:1971:40.

²⁸ A Humblet v. belga állam ügyben az Európai Bíróság arra a következtetésre jutott, hogy a szerződésben előírt jóhiszemű együttműködés elve szerint a tagállamok kötelesek a közösségi jog megsértéséből eredő jogellenes következményeket megszüntetni.

²⁹ 33/76. Rewe-Zentralfinanz eG és Rewe-Zentral AG v. Landwirtschaftskammer für das Saarland. ECLI:EU:C:1976:188, 158/80. Rewe-Handelsgesellschaft Nord mbH és Rewe-Markt Steffen v. Hauptzollamt Kiel. ECLI:EU:C:1981:163, 199/82. Amministrazione delle Finanze dello Stato v. SpA San Giorgio. ECLI:EU:C:1983:318.

³⁰ A mi témánk szempontjából a deliktuális felelősség kérdései a relevánsak, habár az EGK-szerződés emellett a kontraktuális felelősségre és az alkalmazottak Közösséggel szembeni felelősségére vonatkozó szabályokat is tartalmazza.

³¹ Az EGK-szerződés 188. cikke értelmében a szerződésen kívüli felelősség esetén a Közösség a tagállamok jogában közös általános elveknek megfelelően megtéríti az intézményei vagy alkalmazottai által feladataik teljesítése során okozott károkat.

³² EUMSZ 340. cikk (2) bekezdés.

Ezzel szemben viszont a közhatalmi funkció gyakorolása (iure imperii) – a magatartás jellege miatt – nem esik a felelősségét megalapozó tevékenységek közé. Létezik azonban más módszer is a jogi felelősség kérdéseinek felvetésére, ami az immunitás vizsgálatánál az állam tevékenységeinek elhatárolását hangsúlyozva bizonyos szervezeti egységek tevékenységének viszonylatában a felelősséget felvethetőnek ítéli, míg mások esetében nem. A továbblépés erről a dogmatikai alapról akkor következett be, amikor az Európai Bíróság az állam fogalmát értelmezve a különböző közhatalmi funkciókat gyakorló szerveket is a kárfelelősséggel tartozó állam fogalma alá vonta. Megállapította ugyanis, hogy a tagállam uniós jog megsértéséből eredő jogellenes következmények megszüntetésére vonatkozó kötelezettsége hatásköre keretein belül az érintett tagállam valamennyi szervére vonatkozik,³³ így mindhárom hatalmi ág³⁴ tevékenységével összefüggésben érvényesül a tagállam kártérítési felelőssége. A végrehajtó hatalomért való kárfelelősség elemeit már régebben jól körüljárta az Európai Bíróság,³⁵ és az újabb idők terméke, hogy a nemzeti jogalkalmazás, a bírói hatalom – akár a legfelsőbb szinten eljáró bíróság³⁶ – uniós jogot sértő gyakorlata³⁷ is megalapozhatja a kártérítési felelősséget.³⁸ Az Európai Bíróság elvi szinten a jogalkotásért való kárfelelősség kérdésében is állást foglalt, e hatalmi ág tevékenységét is a (tag)állam fogalma alá rendelve.

A korábbiakban részleteztettek szerint analógiaként használható a tagállamok kárfelelősségére az Unió kártérítési felelősségét rendező szabályok köre, meg kell azonban jegyezni, hogy már az Unió deliktuális felelőssége tekintetében markánsan eltérő feltételrendszer alakult ki az egyes jogsértő magatartások tekintetében, ennek pedig elvárható észszerű következménye, hogy bizonyos distinkcióknak érvényesülniük kell a tagállam kárfelelősségének vizsgálata körében is. *Vizsgálódásunk kiindulópontja, hogy a szerződésen kívüli felelősségnél a tagállamok jogrendszerének közös elvei és szabályai irányadóak.*³⁹ Ebből az következik, hogy a kártérítési felelősséghez szükség van a magatartás jogellenességére, a tényleges károsodás bekövetkezésére és az állítólagos magatartás és a kár közötti ok-okozati összefüggés fennállására. Az Európai Bíróság joggyakorlata szerint az Unió kárfelelősségének vizsgálatakor a felelősséget keletkeztető jogsértő magatartás⁴⁰ lehet passzív tevékenység, mulasztás, illetve aktív cselekmény, tevés. Testet ölthet az uniós tevékenységet gyakorló intézmények, szervek, hivatalok vagy (mögöttes felelősséggként) alkalmazottak munkaköri kötelezettségének teljesítése⁴¹ közben elkövetett jogsértő

³³ 8/88. Németországi Szövetségi Köztársaság v. az Európai Közösségek Bizottsága. ECLI:EU:C:1990:241, 13. para.

³⁴ C-429/09. Günter Fuß v. Stadt Halle. ECLI:EU:C:2010:717, 46. para.

³⁵ Elsősorban az uniós jog végrehajtásával kapcsolatosan az irányelvekből következő tagállami implementációs kötelezettség megsértésével összefüggésben találhatunk bőséges esetjogot. A leghíresebbnek tekinthető vezéreset a C-6/90. és C-9/90. Andrea Francovich és Danila Bonifaci és társai v. Olasz Köztársaság (ECLI:EU:C:1991:428) ügy, amely több szempontból is kiindulópontként használható a kárfelelősségi tanok kimunkálásánál.

³⁶ C-160/14. João Filipe Ferreira da Silva e Brito e.a. v. Estado português. EU:C:2015:565, 47. para.

³⁷ Lásd erről a kérdésről részletesebben: Varga, 2016.

³⁸ C-224/01. Gerhard Köbler v. Ausztria. ECLI:EU:C:2003:513, C173/03. Traghetti del Mediterraneo SpA, in liquidation v. Olaszország. ECLI:EU:C:2006:391, 53. para.

³⁹ EUMSZ 340. cikk.

⁴⁰ C-146/91. KYDEP v. Tanács és Bizottság. ECLI:EU:C:1994:329.

⁴¹ 9/69. Claude Sayag és S.A. Zurich v. Jean-Pierre Leduc, Denise Thonnon és S.A. La Concorde. ECLI:EU:C:1969:37.

magatartásában, ehhez hasonlóan a felelősség fennállhat jogsértő egyedi, igazgatási határozatokért is. Ezekben az esetekben az uniós adminisztrációnak a jogellenes magatartásért szerződésen kívüli felelősséget kell viselnie, amennyiben nem tanúsít az adott helyzetben megkívánt gondosságot, ezzel pedig kárt okoz.⁴²

Részben eltérő feltételek mellett látta viszont szükségesnek vizsgálni az Európai Bíróság (a továbbiakban: Bíróság) a klasszikus jogalkotási tevékenységgel kapcsolatos kárfelelősség kérdéseit. A dogmatikai alapok megteremtésénél fontos jogértelmezési mérföldkő volt a Bíróságnak a Schöppenstedt-ügyben⁴³ hozott ítélete, amelyben elvi tételként fogalmazódott meg, hogy egy magánfél perelheti az uniós jogalkotót, amennyiben az általa alkotott jogszabállyal kárt okozott. Másrészt ugyanakkor a formula a kártérítési felelősség határait, korlátait is megteremtette azzal, hogy kimondta: az eredményes kártérítési igények előterjesztéséhez szükséges jogsértő magatartásnak valamely, az egyén jogvédelmét szolgáló⁴⁴ felsőbb jogi szabályt⁴⁵ kell sértenie, továbbá kellően súlyosnak⁴⁶ kell lennie. A Schöppenstedt-formula dogmatikai szempontból korlátozott funkcionális immunitást tekint kiindulópontnak, hiszen a jogalkotásért való felelősséggel áttöri az immunitást, funkcionálisan e tevékenységgel összefüggésben megállapíthatónak látja a kártérítési felelősséget, de azzal a korláttal, hogy csak a gazdaságpolitikai jogalkotási intézkedés esetén, a károsult egyén védelmét szolgáló magasabb rendű jogszabály kellően súlyos megsértése esetén teszi lehetővé a kártérítési felelősséget.

A tagállami kárfelelősség kérdéseinek vizsgálatánál a Bíróság a Francovich I.-ügyben húzott először uniós elvi mércét.⁴⁷ A Bíróság kifejtette, hogy az uniós normák tényleges és teljes körű érvényesülése kérdőjeleződne meg, így az uniós jogvédelmi rendszer gyengülne, ha a magánszemélyek nem juthatnának jogorvoslathoz, amikor jogaik az uniós jog megsértése révén úgy sérülnek, hogy azért egy tagállam felelőssé tehető. Elengedhetetlennek ítélte ezért megteremteni a tagállammal szembeni kártérítés lehetőségét oly módon, hogy a károk megtérítésére vonatkozó tartalmi és formai követelmények nem lehetnek kevésbé kedvezőek, mint a hasonló jellegű, nemzeti jogon alapuló igényekre vonatkozó feltételek, valamint nem lehetnek olyanok, hogy gyakorlatilag

⁴² C-331/05. P. Internationaler Hilfsfonds v. Bizottság. ECLI:EU:C:2007:390.

⁴³ 5/71. Aktien-Zuckerfabrik Schöppenstedt v. Európai Közösségek Tanácsa. ECLI:EU:C:1971:116.

⁴⁴ C-352/98. P. Bergaderm és Goupil v. Bizottság. ECLI:EU:C:2000:361. 42. para.

⁴⁵ Felsőbb jogi szabály körébe tartozik a Bíróság gyakorlata szerint valamennyi megtámadható uniós aktus, de ide értendők az általános jogelvek (mint például az arányosság, a jogos várakozások), általános alapelvek (mint például a hatáskörrel való visszaélés és diszkrimináció tilalma), továbbá az uniós jog alapszabadságaira vonatkozó normák (mint például a személyek szabad mozgására vonatkozó szabályok).

⁴⁶ Kellően súlyos lehet a jogsértés, ha az intézmény nyilvánvalóan és nagymértékben túllépte hatásköre gyakorlásának határait, ha magasabb rendű közérdekre hivatkozás nélkül figyelmen kívül hagyott a döntés sajátos gazdasági helyzetet, az intézkedés önkényes volt, vagy a kifogásolt jogi aktus hatásai az adott gazdasági tevékenység kockázatainak határait túllépték (Lásd 83., 94/76. és 4., 15., 40/77. Bayerische HNL Vermehrungsbetriebe GmbH & Co. KG és mások v. Tanács és Bizottság. ECLI:EU:C:1978:113.)

⁴⁷ C-6/90. és C-9/90. Andrea Francovich és Danila Bonifaci és társai v. Olasz Köztársaság. ECLI:EU:C:1991:428, 36. para.

lehetetlenné vagy rendkívül nehézé tegyék a kártérítés elérését.⁴⁸ Az ítéletben felsorakoztatott és kimunkált érvekből állt össze az úgynevezett Francovich-jelenség mint az állam jogharmonizációs kötelezettségének megszegésével okozott kárért való felelőssége megállapíthatóságának későbbi hivatkozási alapja.⁴⁹

A következő nagy lépés a kártérítési felelősség feltételrendszerének differenciálása volt. A Bíróság ítélkezési gyakorlatából kitűnik, hogy a tagállamnak meg kell térítenie a magánszemélyek részére okozott károkat, ha a megsértett jogi rendelkezés a magánszemélyeket jogokkal ruházta fel, a jogsértés kellően súlyos, és okozati összefüggés áll fenn az államot terhelő kötelezettség megszegése és a károsult által elszenvedett kár között.⁵⁰ A feltételrendszerrel kapcsolatban a Bíróság két fontos megállapítást tett: e feltételeknek tartalmilag meg kell felelniük azoknak, amelyeket a Bíróság az Unió EUMSZ 340. cikk szerinti szerződésen kívüli kártérítési felelősségére⁵¹ meghatározott, másrészt e feltételeknek teljesíteniük kell az uniós jog szabályainak teljes körű érvényesülésére és e szabályok által biztosított jogok hatékony védelmére vonatkozó követelményeket.⁵²

Adódik azonban a kérdés: *milyen viszonyban vannak a jelenleg még hatályos, több tíz éve megkötött BIT-ek az Európai Unió jogával?* Egy esetleges tagállamközi jogvitában kell-e, és ha igen, hogyan kell ezeket alkalmazni. A BIT-ek, közelebbről az ezekben szereplő választottbírói kikötések uniós joggal való összeilleszthetőségének kérdését vizsgálta a Bíróság a frissen befejezett C-284/16. Achmea-ügyben. A főtanácsnoki indítvány szerint az EUMSZ 18. cikkét, az EUMSZ 267. cikkét és az EUMSZ 344. cikkét⁵³ úgy kell értelmezni, hogy azok nem képezik akadályát az olyan, állam és befektető közötti vitarendezési mechanizmus alkalmazásának, amelyet az egyik szerződő állam Európai Unióhoz való csatlakozását megelőzően kötött kétoldalú befektetésvédelmi megállapodás vezetett be, és amely előírja, hogy az egyik szerződő állam befektetője a másik szerződő államban létesített befektetésekre vonatkozó jogvita esetén ez utóbbi állammal

⁴⁸ C-6/90. és C-9/90. Andrea Francovich és Danila Bonifaci és társai v. Olasz Köztársaság. ECLI:EU:C:1991:428, 30., 33., 43. para. A felelősségi alakzat akár konkrét nemzeti szabály hiányában is megállapítható (lásd a kérdésről Várnay, 2010).

⁴⁹ A kártérítési felelősség témakörében kiemelkedő jelentőségű összefoglaló munkákat Kecskés László tett közé. A Francovich-jelenség megnevezés is tőle származik, mint ahogyan a később említendő post-Francovich-jelenség is. A témakörben közzétett fontosabb művei: Kecskés, 2011; 2003; 2001a; 2001b; 2001c; 2001d, 2001e.

⁵⁰ C-98/14. Berlington Hungary Tanácsadó és Szolgáltató kft és társai v. Magyar Állam. ECLI:EU:C:2015:386, 104. para.

⁵¹ A Közösség (Lisszabont követően Unió) szerződésen kívüli felelőssége kérdéséről elvi megállapításokat tett az Európai Bíróság a Schöppenstedt-ügyben. Az 5/71. Aktien-Zuckerfabrik Schöppenstedt v. Európai Közösségek Tanácsa (ECLI:EU:C:1971:116, 11. para.) ügyben hozott ítélet szerint a gazdaságpolitikai döntéseket is magában foglaló normatív jogi aktus által okozott károk vonatkozásában a Közösség szerződésen kívüli felelősségét a magánszemélyeket védő magasabb rendű jogszabály súlyos megsértésének rendelte alá. Gyakorlatában a későbbiek során a felelősség elemeit árnyalta. Lásd erről például: C-87/89. Sonito és társai v. Bizottság. ECLI:EU:C:1990:213, 14. para., T-481/93. és T-484/93. Vereniging van Exporteurs in Levende Varkens és társai és Nederlandse Bond van Waaghouders van Levend Vee és társai v. Bizottság egyesített ügyek ECLI:EU:T:1995:209, 81. para.

⁵² C-46/93. és C-48/93. Brasserie du Pêcheur SA v. Bundesrepublik Deutschland és The Queen v. Secretary of State for Transport, ex parte: Factortame Ltd. és társai. ECLI:EU:C:1996:79, 52, 53. para.

⁵³ „A tagállamok vállalják, hogy e szerződés értelmezésére vagy alkalmazására vonatkozó vitáikat kizárólag a Szerződésekben előírt eljárások útján rendezik.” EUMSZ 344. cikk.

szemben választottbíróági eljárást indítson.⁵⁴ Eszerint tehát a tagállami és az ISDS-mechanizmus független egymástól, elvileg nincs akadálya annak, hogy a befektetők mindkét utat igénybe vegyék, vagy válasszanak a rendelkezésükre álló lehetőségek közül, a nemzeti bíróság azonban nem a BIT, hanem az uniós és a saját nemzeti joga alapján dönt. A főtanácsnok érvelésével ellentétben a Bíróság úgy határozott, hogy a BIT megkötésével az abban részes tagállamok a beruházó és a tagállam közötti jogviták rendezésére szolgáló olyan mechanizmust hoztak létre, amely kizárja, hogy e jogvitákat, jöllehet azok az uniós jog értelmezésére vagy alkalmazására is vonatkozhatnak, e jog teljes érvényesülését biztosító módon rendezzék.⁵⁵

Kétségtelen, hogy a Bíróság állandó ítélkezési gyakorlata szerint az olyan nemzetközi megállapodás, amely rendelkezik saját rendelkezéseinek értelmezésére hivatott bíróság létrehozásáról, és amelynek határozatai kötik az intézményeket, beleértve a Bíróságot is, főszabály szerint nem összeegyeztethetetlen az uniós joggal. Ugyanis az Unió hatásköre a nemzetközi kapcsolatok terén, valamint a nemzetközi megállapodások megkötésére vonatkozó joga szükségszerűen kiterjed arra is, hogy önmagát olyan bíróság határozatainak vesse alá, amelyet ilyen megállapodások alapján hoznak létre vagy jelölnek ki az utóbbiak rendelkezéseinek értelmezése és alkalmazása érdekében, feltéve, hogy nem sérül az Unió vagy az uniós jogrend autonómiája.⁵⁶

Ugyanakkor túl azon, hogy a Bíróság által vizsgált BIT 8. cikke szerinti választottbíróóság hatáskörébe tartozó jogviták mind e megállapodás, mind az uniós jog értelmezésére vonatkozhatnak, egy olyan megállapodás rendelkezik e jogvitáknak az uniós bírósági rendszeren kívüli szervezet elé terjesztésének lehetőségéről, amelyet nem az Unió, hanem a tagállamok kötöttek. Márpedig az említett 8. cikk természeténél fogva veszélyeztetheti – a tagállamok közötti kölcsönös bizalom elvén túl – a szerződések által létrehozott jog sajátos jellegének megőrzését, amelyet az EUMSZ 267. cikkben előírt előzetes döntéshozatali eljárás biztosít, és ezért nem egyeztethető össze a lojális együttműködés elvével.⁵⁷

Következésképpen a feltett kérdésre a Bíróság szerint azt a választ kell adni, hogy az EUMSZ 267. és EUMSZ 344. cikkét úgy kell értelmezni, hogy azokkal ellentétes a tagállamok között létrejött nemzetközi megállapodásban szereplő olyan rendelkezés, amelynek értelmében a tagállamok egyikének beruházója a másik tagállamban létesített beruházásokra vonatkozó vita esetén ezen utóbbi tagállammal szemben választottbíróóság előtt indíthat eljárást, amely bíróság hatáskörét e tagállam köteles elfogadni.⁵⁸

Mindent összevetve úgy tűnik, hogy a befektetéseket hátrányosan érintő jogalkotási aktusokkal szemben a harmadik országbeli befektetőket a sérelmezett aktus fajtájától függően mérsékelt, a tagállami befektetőket pedig az előbbiekhöz képest szélesebb körű, részben uniós

⁵⁴ Melchior Wathelet főtanácsnok indítványa a C-284/16. Achmea-ügyben 273. para.

⁵⁵ C-284/16. Achmea-ügy 56. para.

⁵⁶ C-284/16. Achmea-ügy 57. para. lásd ebben az értelemben: 1991. december 14-i 1/91. (EGT-megállapodás – I.) vélemény, EU:C:1991:490, 40. és 70. pont; 2011. március 8-i 1/09. (A szabadalmi jogviták rendezésére szolgáló egységes rendszer létrehozásáról szóló megállapodás) vélemény, EU:C:2011:123, 74. és 76. pont; 2014. december 18-i 2/13. (Az Uniónak az EJEE-hez történő csatlakozása) vélemény, EU:C:2014:2454, 182. és 183. pont.

⁵⁷ C-284/16. Achmea-ügy 58. para.

⁵⁸ C-284/16. Achmea-ügy 60. para.

jogi alapú jogvédelem illeti meg. A jogalkotással okozott károk érvényesíthetőségének lehetősége tagállamonként más és más, az eltérő szabályozás azonban nem szolgálja a gazdasági fejlődés előmozdítását. Mindezek alapján a befektetők megfelelő védelme érdekében egy a nemzeti szinttől különböző szintű jogvédelmi mechanizmus léte indokolható lehet.

A megvalósításnak több alternatívája is van, ezeket az alábbiakban foglaljuk össze.

Lehetséges megoldások – út egy a környezeti szempontokra is figyelemmel lévő rendszer felé

Az uniós alternatívákról röviden

Egy a nemzeti bírósági szint feletti jogvédelmi mechanizmus létrehozására több alternatíva is felmerült. A frissen megkötött vagy még tárgyalás alatt lévő szabadkereskedelmi egyezmények már hitet tettek a lehetőségek közül valamelyik mellett: ahogy azt már korábban említettük, mind a TTIP, mind a CETA saját különbírószági rendszert hoz létre, a megfogalmazott kritikákra reagálva garanciális szabályok beiktatásával. Az Európai Bizottság (a továbbiakban: Bizottság) 2017. szeptember 13-án közreadott Munkadokumentumában a lehetséges megoldások tárházát sorakoztatja fel:⁵⁹

Az első alternatíva szerint célszerű lenne az új rendszert kizárólag a jövőben megkötött szerződések vonatkozásában bevezetni, a jelenleg hatályos szerződéseket nem érintené. Megjegyzendő azonban, hogy ez az alternatíva egyáltalán nem oldja meg a jelenleg fennálló problémákat.⁶⁰ A második variáció szerint újra kellene tárgyalni a jelenlegi szerződéseket, az új rendszer alkalmazása érdekében. Ez a megoldás azonban rendkívül költséges lenne, és nagyon időigényesnek is tűnik, a hatályban lévő több ezer BIT-re tekintettel.⁶¹ A harmadik alternatíva az eljárásrendek megújítására koncentrálna, így orvosolva a fennálló problémákat. Ez a megoldás azért nem tűnik célszerűnek, mert a befektetéssel kapcsolatos jogviták számos eljárásrend szerint zajlanak, ezért csupán a legjellemzőbb megreformálása nem oldja meg hatékonyan a problémát.⁶² Felmerült egy multilaterális fellebbezési bíróság felállítása is, amely megteremtené a választottbírószági ítéletek elleni jogorvoslat lehetőségét. Ugyanakkor ez az elképzelés – bár első ránézésre tetszetősnek tűnik – nem hajtható végre következetesen, figyelemmel például arra, hogy az elsőfokú ítéletet hozó fórum a döntést követően feloszlik, így a jogsértés orvoslására például megismételt eljárásban nincs lehetőség.⁶³ Felmerült még egy olyan vegyes rendszer megalkotása is, amely párhuzamos módon tenné lehetővé a befektetések kapcsán létrejövő jogviták rendezését: azokban a tagállamokban, amelyek megfelelő garanciát biztosítanak arra, hogy a beruházási viták rendezhetők legyenek, nincs szükség a tagállami szinten túl további bírósági szint kiépítésére; ahol ez nincs így, egy párhuzamos ISDS-rendszert állítanának fel, illetve alkalmaznának. Ezt a megoldást azonban

⁵⁹ Munkadokumentum, 33–64.

⁶⁰ Munkadokumentum, 26–27.

⁶¹ Munkadokumentum, 27.

⁶² Munkadokumentum, 27–28.

⁶³ Munkadokumentum, 28–29.

elvetették, figyelemmel arra, hogy további szabályozási nehézségeket, politikai konfliktusokat indukálhat. Kérdésként merül fel például, hogy ki jogosult annak megítélésére, hogy mi számít megfelelő garanciának az állami visszaélésekkel szemben, vajon a jogalkotási aktusokkal szemben minimális mozgásteret biztosító magyar szabályozás megfelelőnek minősülne-e stb.⁶⁴

Az előzetes konzultációk során szóba került az a lehetőség is, hogy *a nemzeti bíróságok az egyezmények alapján döntsék el az állam és a beruházó között felmerült jogvitákat.*⁶⁵ Ez az elgondolás további, komoly megfontolást igénylő kérdéseket vet fel: *a beruházásvédelmi előírásokat tartalmazó egyezményeket (és BIT-eket) értelemszerűen alkalmazni kell(ene), ezek azonban jelenleg nem részei a nemzeti jognak, az EU-s joghoz való kapcsolatuk is kérdéses, ezért nehezen képzelhető el, hogy a tagállami bíróság közvetlenül alapítsa ítéletét ezekre az egyezményekre.*⁶⁶ Más oldalról szemlélve – áttekintve néhány statisztikát és folyamatban lévő ügyet – az is látható, hogy az ilyen viták elbírálásához komoly infrastrukturális háttér kell, a nemzeti bírónak bonyolult, nemzetközi (köz)jogi kérdéseket kell ismernie, nem utolsósorban a beruházásokkal összefüggésben speciális szaktudással kell rendelkeznie. A fentiek alapján az a gondolat fogalmazható meg, hogy *a jelenlegitől eltérően a beruházási viták kizárólag nemzeti bírósági szintre delegálása meglehetősen aggályosnak tűnik, a határon átnyúló beruházások és a tőke szabad áramlása ellen hathat, ami további nem kívánt hatásokat idézhet elő.*

Végül a Bizottság Munkadokumentuma ötödik megoldásként tartalmazza a már többször említett *multilaterális bíróság felállítását*. Ezen alternatíva szerint kizárólag ennek a bíróságnak lenne joghatósága a beruházási viták elbírálására azon államok tekintetében, amelyek a multilaterális egyezmény aláírásával alávetik magukat a bíróság joghatóságának. Ezt egyébként a TTIP 12. és a CETA 8.29. cikke is lehetővé teszi. A bíróság külön szervezettel és állandó infrastruktúrával rendelkezne, működésében megfelelné a lentebb részletezett garanciális feltételeknek. A Bizottság rendkívül részletesen elemezte ezt a megoldást a Munkadokumentumban.⁶⁷

Határozott álláspontunk szerint a nemzetközi szabályozással párhuzamosan külön nemzetközi szintű, multilaterális vitarendező fórum (vagy inkább igényérvényesítési mechanizmus) létjogosultsága e körben egyértelműen igazolható, egyéb – köztes – megoldás nem jelentene előrelépést a jelenlegi rendszerhez képest. Természetesen ahhoz, hogy ez a fórum megfelelően tudjon működni, a szükséges garanciális előírásoknak meg kell felelnie.

A továbbiakban kitérünk a jelenlegi rendszerrel szemben felhozott kritikákra és a szükséges garanciális előírásokra.

⁶⁴ Munkadokumentum, 32.

⁶⁵ Munkadokumentum, 32–33.

⁶⁶ Munkadokumentum, 32.

⁶⁷ Munkadokumentum, 29–31, 33–59.

Kritikák és az azokra adott megoldások

Korábban említettük, hogy a közvélemény által megfogalmazott kritikák nagy része arra irányul, hogy a beruházási viták meghatározó hányadát a különbíróóságok a beruházók javára döntenek el, teszik ezt többek között azért, mert a mozgó tőke által befolyásolt módon hoznak döntést: a választottbírák érdeke is, hogy a beruházót favorizáló döntés szülessen, figyelemmel arra, hogy ilyen esetekben számíthatnak arra, hogy a vitában érdekelt fél legközelebb is őket kéri fel, hogy választottbíróként járjanak el a vitás ügyekben.⁶⁸ Ezek az aggályok az előző alcímben említett multilaterális bírósággal szemben is megfogalmazódtak, sőt az egyeztetések során újból erőre kaptak.

A beruházási vitákat rendező bíróságokkal szembeni kritikák a következőképpen összegezhetők. A kritikus hangok szerint a bírák részéről *hiányzik a legitimitás, nem biztosított a bírói függetlenség; nincs egységes esetjog*: a döntések kiszámíthatatlanok, inkonzisztensek; a döntések ellen *nincs jogorvoslat*; a *költségek rendkívül magasak*; az *eljárás nem transzparens*; továbbá számos *adminisztrációs probléma* is felmerül.

*A felsorakoztatott problémákat mind a CETA és a TTIP egyeztetése során, mind a multilaterális bíróság felállításával kapcsolatos egyeztetéseken megkísérelték rendezni, illetve azokra kielégítő válaszokat adni.*⁶⁹ A teljesség igénye nélkül kívánalomként fogalmazódik meg, hogy az említett jogforrások alapján indult beruházási ügyekben magasan képzett, egyszersmind magas erkölcsi előírásoknak megfelelő bírák járjanak el;⁷⁰ a tanácsok kijelölése ne a feleken, hanem a bíróságon múljon, rotációs rendszerben vagy előre meghatározott szisztéma (ügyelosztás) szerint;⁷¹ az állandó bíróság alakítsa ki következetes esetjogát; a bírósági eljárás kétfokú legyen, amely lehetővé teszi a kifogásolt döntés elleni jogorvoslat benyújtását.⁷² Végül mind a CETA-ban és a TTIP-ben, mind a multilaterális bíróságról szóló anyagban szerepel az UNCITRAL Transparency Rulesra történő utalás, amely nagyban üdvözlendő, álláspontunk szerint megfelelő garanciákat jelenthet az eljárás átláthatósága tekintetében.⁷³

⁶⁸ Megjegyzendő, hogy az investmentpolicyhub adatai szerint a Magyarország mint alperes állam ellen indított ügyek közül eddig 10 zárult le; 6 esetben az állam pernyertességével, 1 esetben egyezséggel sikerült a vitát rendezni. A már többször említett Munkadokumentum szintén hasonló arányokról szól. Kiemelendő az is, hogy Magyarország az európai országok között igen kiemelt helyen áll, a már említett Románia és Spanyolország mellett a három legtöbbet perelt állam egyike az unió hatástanulmánya és az investmentpolicyhub szerint is.

⁶⁹ E körben érdemes utalni arra, hogy az befektetési vitarendezést ellenző érvek nagy része nem szakmai érv. A Bizottság által elvégzett átfogó konzultáció során a válaszadók 67.1%-a attól tart, hogy a felállítani tervezett multilaterális bíróságnak káros környezeti hatásai lesznek. Rámutat ugyanakkor a Bizottság összegző jelentése, hogy e megállapítás indokai homályosak, a válaszadók nem igazán adták indokát annak, hogy miért lenne önmagában egy fórum felállítása káros a környezetre. A válaszadók meghatározó része azzal érvel, hogy egy ilyen fórum továbbra is a BIT-ek fényében fog ítélni, ez alapján pedig nem a környezeti szempontokra, hanem a befektetők érdekeire lesz elsősorban figyelemmel. A konzultáció kiértékelését lásd részletesebben: Munkadokumentum, 2. melléklet.

⁷⁰ TTIP 9. és 11. cikk, CETA 8.27. cikk és 8.30. cikk, Munkadokumentum, 44–45.

⁷¹ TTIP 9. cikk 7. pont, CETA 8.27. cikk 7. pont, Munkadokumentum, 47.

⁷² TTIP 10. és 29. cikk, CETA 8.28. cikk, Munkadokumentum, 48.

⁷³ TTIP 18. cikk, CETA 8.36. cikk.

Fontos azonban, hogy *néhány kérdést az elemzett jogforrások és az uniós Munkadokumentum sem rendez;* álláspontunk szerint ezek még szükségesek lennének a rendszer koherens működéséhez. Ezeket az aggályokat a következő alcímben részletezzük.

Nyitott kérdések

Bár az elemzett egyezmények és az uniós elképzelések több szempontból is előremutatónak tűnnek, fontos utalni arra, hogy ezek még több ponton kiegészítésre, de legalábbis értelmezésre szorulnak. Ezek a jogforrások *nem rendezik például a tagállami eljárások és a beruházásvédelmi eljárás viszonyát.* Kérdés például, hogy *van-e valamiféle perfüggőség vagy res iudicata hatás,* ha a beruházó először a multilaterális bírósághoz fordul, majd ezt követően vagy éppen ezzel párhuzamosan a nemzeti jog – fentebb ismertetett – szabályai szerint kísérli meg kárigénye rendezését. Ez a kérdés első ránézésre akként válaszolható meg, hogy a jogcímek különbözősége okán egy ilyen esetben perfüggőségről vagy res iudicata hatásról nem beszélhetünk. Fontos lenne azonban ezt a szabályozás szintjén is egyértelművé tenni. Megjegyzendő az is, hogy ha a befektető a különbíróság előtt kielégítést keres, és ez a bíróság kártérítést ítél meg számára, a magyar nemzeti jogi rendelkezések egyelőre nem zárják el attól, hogy kárigényét a nemzeti bíróság előtt is érvényesítse. Ennek kizárásához a nemzeti jogi szabályok módosítása szükséges. A magyar nemzeti szabályozás jelenleg nem zárja ki, hogy a beruházó egy ilyen külön fórumon és a nemzeti bíróság előtt is megkísérelje érvényesíteni kárigényét.

A multilaterális bírósággal összefüggésben azt is tisztázni kell, hogy *a bíróság pontosan milyen döntést hozhat, és ez hogyan viszonyul a jelenleg működő vitarendező fórumok döntéseéhez.* Sem az említett egyezmények, sem az uniós Munkadokumentum nem szól a döntés pontos tartalmáról, így nem egyértelmű például, hogy a bíróság csak marasztaló vagy megállapító döntést is hozhat, a marasztalás csak kártérítés követelésére vagy más magatartásra is irányulhat, illetve egy esetleges megállapító döntés esetén kérhető-e utóbb marasztalás ugyanazon bíróság előtt.

A multilaterális bíróság esetén egyértelművé kell tenni azt is, hogy *a bíróság pontosan mire alapozva hozhatja meg ítéletét.* Ha a bíróság döntése az egyébként is kérdéses kétoldalú beruházásvédelmi egyezményeken alapulna, tisztázni kell, hogy *ez hogyan vihető véghez egységesen, konzisztens módon, figyelemmel arra, hogy a BIT-ek hasonló, de nem teljesen azonos rendelkezéseket tartalmaznak.*

Következtetések – milyen hatással lehet a különbíróság felállítása a környezeti szempontokra?

Vizsgálódásunk alapján arra a következtetésre juthatunk, hogy *egy befektetési ügyekkel foglalkozó különbíróság a vázolt garanciális szabályok előírásával megfelelő eszköze lehet az ügyek pártatlan, a környezeti szempontokra is koncentráló elbírálásának azzal, hogy az előző pontban említett nyitott kérdéseket még biztosan rendezni kell.* Meglátásunk szerint az uniós Munkadokumentumban, illetve az elemzett egyezményekben megjelentett modell

a jelenlegi rendszerhez képest előrelépés lenne, fontos utalni ugyanakkor arra is, hogy alapvetően strukturális kérdéssről van szó. Egy jogvitát elbíráló fórum önmagában – megfelelő, a garanciális szabályokat nem nélkülöző eljárásjogi szabályozás kialakítása esetén – nem determinálja a jogvita kimenetelét. A fórum megfelelő volta biztosítható – legalábbis elvi szinten – az egyeztetésekben való részvétellel, de semmiképpen sem a javaslatoktól való elzárkózással. Az igazságszolgáltatás állami monopóliuma sem sérül, tekintettel egyfelől arra, hogy a nemzetközi egyezmények, illetve az Európai Unió elsődleges jogforrásai útján az államok a szuverenitásukat e részben átengedik a nemzetközi fórumoknak, másfelől arra, hogy a különbíróóság az előtte fekvő nemzetközi tényállásra nem a nemzeti jogot, hanem a nemzetközi, illetve az uniós jogot alkalmazza.

Álláspontunk szerint, ha a környezeti szempontok fokozott figyelembevételét szeretnénk elérni, nem a bírósági rendszer az a pont, amelynek kritikája ezt elősegítheti. A 2. alcímben említett környezetvédelmi szabályozási mozgástér, a bíróság által alkalmazott anyagi jog, a szabadkereskedelmi egyezmények és a bilaterális szerződések tartalma kulcskérdés lehet. Áttekintve a jelenlegi BIT-eket megállapítható, hogy azok a beruházóval szemben semmilyen elvárás nem fogalmaznak meg, csupán a beruházások fellendítését zászlajukra tűzve tartalmazzák az államok beruházóival szemben garanciális előírásokat. A beruházó nem alanya a szerződéseknek, a szerződésekben – többnyire – környezeti szempontú előírások nem szerepelnek. Talán előrelépést jelentenek e téren a szabadkereskedelmi megállapodások (TTIP, CETA), amelyek – a korábban már említett módon – szólnak az állam szabályozáshoz való jogáról, ugyanakkor a környezetjog területén való komoly jártasságot igényel annak megítélése, hogy az egyezmények környezeti szempontból elegendő garanciális szabályokat tartalmazzak-e, vagy elegendő mozgásteret adnak-e a feleknek a megfelelő szabályozás kialakításához. Álláspontunk szerint ezen a téren lehetne előrelépést elérni a környezeti szempontok még fokozottabb érvényesítése érdekében.

Felhasznált irodalom

- BARANYAI GÁBOR – SZARVAS ERİK – WAGNER ZSÓFIA (2015): *A Transzatlanti Kereskedelmi és Beruházási Partnerségről szóló megállapodás lehetséges hatásai a fenntartható fejlődésre Magyarországon*. www.nfft.hu/documents/1238941/1240165/NFFT_mt_24_TTIP_jogi_elemzes_2015_kezirat.pdf/48b94e87-7691-4ff3-9eba-0a577307b9c1 (A letöltés dátuma: 2018. március 11.)
- BESSENYEI ISTVÁN (2014): *Gazdasági növekedés és fenntarthatóság*. Pécs, Nemzeti Fenntartható Fejlődés Tanács. www.nfft.hu/documents/1238941/1240165/NFFT_mt_20_novekedes_es_fenntarthatosag-MVwEULrf.pdf/091921fa-aad6-4500-b034-cea5712ed544 (A letöltés dátuma: 2018. március 11.)
- BORBÁS BEATRIX (2011): A közhatalom kárfelelősségéről a felelősségi premisszák szemszögéből – különös tekintettel a felróhatósági kritériumra. *Jogtudományi Közlöny*, 66. évf. 4. sz. 232–242.
- BOSSELMANN, KLAUS (2002): Rio+10: Any Closer to Sustainable Development? *New Zealand Journal of Environmental Law*, Vol. 6. 297–318.

- BOULDING, Kenneth (1966): *The Economics of the Coming Spaceship Earth*. www.ub.edu/prometheus21/articulos/obsprometheus/BOULDING.pdf (A letöltés dátuma: 2018. január 31.)
- BURLEY, Helen szerk. (2016): *Mérlegen a befektetési bírósági rendszer*. Amsterdam–Berlin–Brüsszel–Ottawa, Védegylet.
- COSBEY, Aaron – HALLE, Mark – MANN, Howard – von MOLTKE, Konrad – SEGGER, Marie-Claire – SWITZER, Jason – RICHARDSON, Sarah – ROTHERHAM, Tom – WINQWIST, Tina eds. (2000): *Environment and Trade. A Handbook*. Winnipeg, UNEP-IISD.
- FRIEDMAN, Benjamin Morton (2010): *Jólét és erkölcsösség*. Budapest, Napvilág Kiadó.
- GAUKRODGER, David – GORDON, Kathryn (2012): Investor-State Dispute Settlement: A Scoping Paper for the Investment Policy Community. *OECD Working Papers on International Investment*, 2012/03. dx.doi.org/10.1787/5k46b1r85j6f-en (A letöltés dátuma: 2018. január 31.)
- GÖRBE Angéla – NEMCSICSNÉ ZSÓKA Ágnes (1998): *A jólét mérése, avagy merre halad Magyarország*. epa.oszk.hu/00700/00721/00002/gpi_hun.html (A letöltés dátuma: 2018. január 31.)
- HORVÁTHY Balázs (2015): *A TTIP és a fenntartható fejlődés*. jog.tk.mta.hu/blog/2015/11/-a-ttip-es-a-fenntarthato-fejlodes (A letöltés dátuma: 2018. január 31.)
- HORVÁTHY Balázs (2016): A transzatlanti kereskedelmi tárgyalások és a beruházási vitarendezés reformja. In GLAVANITS Judit – HORVÁTHY Balázs – KNAPP László szerk.: *Az európai jog és a nemzetközi magánjog aktuális kérdései. Ünnepi tanulmányok a 65 éves Milassin László tiszteletére*. Győr, SZE-DFK. 83–98.
- JÓJÁRT Eszter – GELENCSÉR Dániel (2017): A közigazgatási jogkörben okozott kár érvényesíthetőségének változása az új eljárásjogi szabályok hatálybalépésére figyelemmel. *Magyar Jog*, 64. évf. 5. sz. 298–304.
- KECSKÉS László (1988): *Perelhető-e az állam? Immunitás és kárfelelősség*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- KECSKÉS László (2001a): Tíz év múlva... Az Európai Bíróság legújabb post-Francovich ítéletei: a felelősségi kritériumok differenciálódása. *Európai Jog*, 1. évf. 4. sz. 8–12.
- KECSKÉS László (2001b): A jogalkotásért és a jogharmonizációért való állami kárfelelősség. *Jogtudományi Közlöny*, 56. évf. 5. sz. 235–246.
- KECSKÉS László (2001c): A post-Francovich jelenség kialakulása. *Európai Jog*, 1. évf. 2. sz. 3–11.
- KECSKÉS László (2001d): A jogalkotásért és a jogharmonizációért való állami kárfelelősség összekapcsolódása. *Jura*, 7. évf. 1. sz. 66–77.
- KECSKÉS László (2001e): A Francovich ítélet. *Európai Jog*, 1. évf. 2. sz. 28–30.
- KECSKÉS László (2003): Európa-jogi tapasztalatok az állam jogszabályalkotással okozott károkért való felelősségének megalapozásához. *Polgári Jogi Kodifikáció*, 5. évf. 4. sz. 3–19.
- KECSKÉS László (2011): *EU-jog és jogharmonizáció*. Budapest, HVG-ORAC.
- KEREKES Sándor (2006): A fenntarthatóság közgazdasági értelmezése. In BULLA Miklós – TAMÁS Pál szerk.: *Fenntartható fejlődés Magyarországon. Jövőképek és forráskönyvek*. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó. 196–212.

- KEREKES Sándor – SZLÁVIK János (2001): *A környezeti menedzsment közgazdasági eszközei*. Budapest, KJK-KERSZÖV.
- KESERŰ Barna Arnold (2016): *Szellemi tulajdonjogok a fenntartható fejlődés szolgálatában*. Doktori értekezés. Győr, SZE-ÁJDI.
- LATOUCHE, Serge (2010): Degrowth. *Journal of Cleaner Production*, Vol. 18, No. 6. 519–522.
- LAUTERPACHT, Hersch (1951): The Problem of Jurisdictional Immunities of Foreign States. *The British Yearbook of International Law*, Vol. 28. 220–272.
- LAWN, Philip A. (2003): A Theoretical Foundation to Support the Index of Sustainable Economic Welfare (ISEW), Genuine Progress Indicator (GPI), and Other Related Indexes. *Eco-logical Economics*, Vol. 44, No. 1. 105–118. www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0921800902002586# (A letöltés dátuma: 2018. január 31.)
- LEHOTAY Veronika (2010): Adalékok a jogalkotással okozott kár szabályozásának kérdésköréhez. *Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Juridica et Politica*, 18. évf. 1. sz. 395–413.
- MÁDL Ferenc – VÉKÁS Lajos (2016): *Nemzetközi magánjog és nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó.
- MEADOWS, Donella H. – MEADOWS, Dennis L. – RANDERS, Jorgen – BEHRENS, William W. (1973): *A növekedés határai*. Budapest, Kossuth Kiadó.
- MENYHÁRD Attila (2013): Az állam kártérítési felelőssége és állami immunitás. In NOCHTA Tibor, FABÓ Tibor, MÁRTON Mária szerk.: *Ünnepi tanulmányok Kecskés László professzor 60. születésnapja tiszteletére*. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar. 389–404.
- BUNGENBERG, Marc (2010): Going Global? The EU Common Commercial Policy After Lisbon. *European Yearbook of International Economic Law*, Vol. 1. 123–151.
- NÁRAY-SZABÓ Gábor (2006): *Fenntartható a fejlődés?* Budapest, Akadémiai Kiadó.
- SAMUELSON, Paul Anthony – NORDHAUS, William Dawbney (2012): *Közgazdaságtan*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- SIA in support of the negotiations on a Transatlantic Trade and Investment Partnership (TTIP)*. www.trade-sia.com/ttip/wp-content/uploads/sites/6/2017/03/TSIA-TTIP-Final-Report-03-17.pdf (A letöltés dátuma: 2018. január 31.)
- SZABÓ Marcel (2012): Az Európai Unió közös kereskedelempolitikája a lisszaboni szerződés hatályba lépését követően. In SZABÓ Marcel – LÁNCOS Petra Lea – GYENEY Laura szerk.: *Uniós szakpolitikák*. Budapest, Szent István Társulat. 83–110.
- VÁRNAY Ernő (2010): Kártérítési alakzatok a Polgári Törvénykönyv ellenében? *Magyar Jog*, 57. évf. 1. sz. 32–40.
- VÍG Zoltán (2014): Szabadkereskedelem és környezetvédelem: a WTO Vitarendezési Testületének gyakorlata. In CSEHI Zoltán – RAFFAI Katalin szerk.: *Állam- és magánjog. Törekvések és eredmények az Európai Unió joga, a nemzetközi magánjog, polgári jog és polgári eljárásjog keresztmetszetében*. Budapest, Pázmány Press. 427–438.

Ajánlott linkek

- Eljárások Magyarország részvételével. investmentpolicyhub.unctad.org/ISDS/CountryCases/94?partyRole=2 (A letöltés dátuma: 2018. január 31.)
- Az Európai Unió és Kanada között megkötött szabadkereskedelmi egyezmény hivatalos honlapja. ec.europa.eu/trade/policy/in-focus/ceta/ (A letöltés dátuma: 2018. január 31.)
- Az Európai Unió és az Egyesült Államok között kötendő szabadkereskedelmi egyezmény hivatalos honlapja. ec.europa.eu/trade/policy/in-focus/ttip/ (A letöltés dátuma: 2018. január 31.)
- Folyamatban lévő befektetési jogviták államonként. investmentpolicyhub.unctad.org/ISDS/FilterByCountry (A letöltés dátuma: 2018. január 31.)
- Eljáró fórumok és eljárási szabályzatok. investmentpolicyhub.unctad.org/ISDS/FilterByRulesAndInstitution (A letöltés dátuma: 2018. január 31.)
- Folyamatban lévő és lezárt ügyek évenkénti bontásban. investmentpolicyhub.unctad.org/ISDS/FilterByYear (A letöltés dátuma: 2018. január 31.)
- Multilaterális bíróságról szóló sajtóanyag. trade.ec.europa.eu/doclib/press/index.cfm?id=1608 (A letöltés dátuma: 2018. január 31.)
- UNCITRAL munkadokumentum a befektetési vitarendezésről. www.uncitral.org/uncitral/en/commission/working_groups/3Investor_State.html (A letöltés dátuma: 2018. január 31.)

Jogforrások

- Agenda 21. Rio de Janeiro, United Nations. 1992. sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf (A letöltés dátuma: 2018. január 31.)
- Az Európai Unióról szóló szerződés.
- Az Európai Unió működéséről szóló szerződés.
- Comprehensive Economic and Trade Agreement (CETA).
- Transatlantic Trade and Investment Partnership (TTIP).
- Egyesült Nemzetek Nemzetközi Kereskedelmi Jogi Bizottságának (United Nations Commission on International Trade Law, UNCITRAL) választottbírói szabályzata. www.uncitral.org/pdf/english/texts/arbitration/NY-conv/New-York-Convention-E.pdf (A letöltés dátuma: 2018. január 31.)
- UNCITRAL Transparency Rules. www.uncitral.org/uncitral/en/uncitral_texts/arbitration/2014Transparency.html (A letöltés dátuma: 2018. január 31.)
- ICSID eljárási szabályzat. icsid.worldbank.org/en/Documents/icsiddocs/ICSID%20Convention%20English.pdf (A letöltés dátuma: 2018. január 31.)
- Commission Staff Working Document – Impact Assessment – Multilateral Reform of Investment Dispute Resolution. Brüsszel, 2017. szeptember 13. SWD(2017) 302 final.
1998. évi IX. törvény az Általános Vám-és Kereskedelmi Egyezmény (GATT) keretében kialakított, a Kereskedelmi Világszervezetet létrehozó Marrakesh-i Egyezmény és mellékleteinek kihirdetéséről.

Melchior Wathelet főtanácsnok indítványa a C-284/16. Achmea-ügyben 273. pont. Feljegyzés a jogalkotással okozott kárért való polgári jogi felelősség megítélése az Európai Unió tagállamaiban. Kúria 2017.El.XIV.D.1/5/14.

Felhasznált jogesetek

Az Európai Unió Bíróságának döntései

- 6/60. Jean-E. Humblet v. belga állam. ECLI:EU:C:1960:48
 4/69. Alfons Lütticke GmbH v. Bizottság. ECLI:EU:C:1971:40
 9/69. Claude Sayag és S.A. Zurich v. Jean-Pierre Leduc, Denise Thonnon és S.A. La Concorde. ECLI:EU:C:1969:37
 5/71. Aktien-Zuckerfabrik Schöppenstedt v. Európai Közösségek Tanácsa. ECLI:EU:C:1971:116
 33/76. Rewe-Zentralfinanz eG és Rewe-Zentral AG v. Landwirtschaftskammer für das Saarland. ECLI:EU:C:1976:188
 83, 94/76. és 4, 15, 40/77. Bayerische HNL Vermehrungsbetriebe GmbH & Co. KG és mások v. Tanács és Bizottság. ECLI:EU:C:1978:113
 158/80. Rewe-Handelsgesellschaft Nord mbH és Rewe-Markt Steffen v. Hauptzollamt Kiel. ECLI:EU:C:1981:163
 199/82. Amministrazione delle Finanze dello Stato v. SpA San Giorgio. ECLI:EU:C:1983:318
 8/88. Németországi Szövetségi Köztársaság v. az Európai Közösségek Bizottsága. ECLI:EU:C:1990:241
 C-87/89. Sonito és társai v. Bizottság. ECLI:EU:C:1990:213
 C-6/90. és C-9/90. Andrea Francovich és Danila Bonifaci és társai v. Olasz Köztársaság. ECLI:EU:C:1991:428
 C-146/91. KYDEP v. Tanács és Bizottság. ECLI:EU:C:1994:329
 C-46/93. és C-48/93. Brasserie du Pêcheur SA v. Bundesrepublik Deutschland és The Queen v. Secretary of State for Transport, ex parte: Factortame Ltd és társai. ECLI:EU:C:1996:79
 C-352/98. P. Bergaderm és Goupil v. Bizottság. ECLI:EU:C:2000:361
 C-224/01. Gerhard Köbler v. Ausztria. ECLI:EU:C:2003:513
 C-173/03. Traghetti del Mediterraneo SpA, in liquidation v. Olaszország. ECLI:EU:C:2006:391
 C-331/05. P. Internationaler Hilfsfonds v. Bizottság. ECLI:EU:C:2007:390
 C-429/09. Günter Fuß v. Stadt Halle. ECLI:EU:C:2010:717
 C-98/14. Berlington Hungary Tanácsadó és Szolgáltató kft és társai v. Magyar Állam. ECLI:EU:C:2015:386
 C-160/14. João Filipe Ferreira da Silva e Brito e.a. v. Estado português. EU:C:2015:565
 T-481/93. és T-484/93. Vereniging van Exporteurs in Levende Varkens és társai és Nederlandse Bond van Waaghouders van Levend Vee és társai v. Bizottság egyesített ügyek. ECLI:EU:T:1995:209

Lezárt és folyamatban lévő befektetési jogviták Magyarország vagy magyar befektető részvételével

Accession Mezzanine v. Hungary

AES v. Hungary (I)

AES v. Hungary (II)

ADC v. Hungary

Dan Cake v. Hungary

Edenred v. Hungary

EDF v. Hungary

Electrabel v. Hungary

Emmis v. Hungary

ENGIE and others v. Hungary

Le Chèque Déjeuner v. Hungary

MOL v. Croatia

Sodexo Pass v. Hungary

Telenor v. Hungary

Vigotop v. Hungary

